

Reservaatbeheer door boeren

**Voorstellen voor het reservaatbeheer in
veenweidegebieden in Noord-Holland**

**Adriaan Guldemond
Paul Terwan
Walter Menkveld**

Samenwerkingsverband Waterland

Reservaatbeheer door boeren

**Voorstellen voor het reservaatbeheer in
veenweidegebieden in Noord-Holland**

**Adriaan Guldemon
Paul Terwan
Walter Menkveld**

**Samenwerkingsverband Waterland
Purmerend, mei 2000**

Inhoud

Inhoud		
1	Inleiding	1
2	De situatie in reservaten: een analyse	3
	2.1 Weidevogels	3
	2.2 Botanische kwaliteit	5
	2.3 Wie voert het beheer in de reservaten uit?	6
	2.4 Schuivende doelen?	6
	2.5 Beheersinstrumenten	7
3	Visie SVW op reservaatbeheer	9
	3.1 Visie	9
	3.2 Beheersaspecten	14
4	Consequenties voor het huidige reservatenbeleid	17
	4.1 Samenwerking tussen terreinbeheerders en boeren	17
	4.2 Perspectieven voor boerenbeheer	18
	4.3 Reservaatbeheer, Programma Beheer en pacht	19
	4.4 Cultuurlandschap	20
	4.5 Conclusie	21
5	Samenvatting, conclusies en aanbevelingen	23
Bijlagen		
	1. Deelnemers workshop	29
	2. Ontwikkelingen weidevogelstand reservaten	31

1 Inleiding

Landelijk hebben de terreinbeherende natuurbeschermingsorganisaties naar schatting 80 à 90.000 ha gras- en bouwland in eigendom, waarvan grofweg 75-85% wordt verpacht aan boeren. Om het (agrarisch) reservaatbeheer te regelen, is in de loop der jaren een bont scala aan pacht- en beheerscontracten ontstaan. De laatste jaren is de organisatie van het reservaatbeheer echter sterk in discussie:

- de nieuwe regelingen van het Programma Beheer brengen verschuivingen teweeg in de aankooptitel van reservaatgrond (introductie 'particulier beheer'), in de status van beheerscontracten gesloten op verworven reservaatgrond (beperking van het zogeheten overgangsbeheer) en in de mogelijkheden voor pachters om zelf beheer aan te vragen wat gevolgen heeft voor de verhouding pachter-verpachter;
- terwijl de ene terreinbeheerder plaatselijk kiest voor openbare aanbesteding van het beheer (bijv. Staatsbosbeheer in het Waterlandse Varkensland), bouwt de ander een nieuw eigen beheersbedrijf (bijv. Natuurmonumenten het Wormer- en Jisperveld). Beide ontwikkelingen betekenen een andere rol van boeren in het reservaatbeheer;
- meer in het algemeen lijkt de natuurbescherming meer dan vroeger genegen om zaken te doen met boeren waar het gaat om reservaatbeheer. 'In het veld' blijkt de samenwerking echter niet altijd even soepel te verlopen.

Het Samenwerkingsverband Waterland (SVW) heeft het thema 'agrarisch reservaatbeheer' verder uitgediept. Dat gebeurt - gefinancierd door provincie Noord-Holland en WCL Waterland - als bouwsteen voor een toekomstvisie voor het veenweidegebied van het Noord-Hollands Midden. Ook heeft het SVW binnen hetzelfde project een rapport *Water in Waterland* gemaakt (Terwan e.a. 2000), waarin de toekomst van landbouw en water(beheer) in Waterland op een rij zijn gezet. Het SVW heeft wat betreft het reservaatbeheer de volgende vragen gesteld:

- welke rol(len) kunnen boeren in de toekomst spelen in het reservaatbeheer?
- hoe kan het agrarisch reservaatbeheer het best worden geregeld, zowel contractueel als financieel?
- welke nieuwe instrumenten zijn daarvoor nodig?

De problematiek van het reservaatbeheer is natuurlijk niet uniek voor het Noord-Hollands Midden, maar heeft een sterk landelijk karakter. Ter illustratie gebruiken we in deze notitie niettemin veel voorbeelden uit dit veenweidegebied (hoofdstuk 2).

Binnen het SVW hebben we discussies gevoerd over reservaatbeheer en op basis hiervan een visie opgesteld (hoofdstuk 3). Deze hebben we getoetst aan de mening van 15 betrokkenen en deskundigen tijdens een workshop op 22 maart 2000 (hoofdstuk 4). In hoofdstuk 5 presenteren we de conclusies en aanbevelingen.

We bedanken de volgende personen voor hun medewerking aan het rapport: De deelnemers aan de workshop over het reservatenbeheer (bijlage 1); H. Fabritius, A. Smit en H. Boeschoten van Staatsbosbeheer; J. van der Geld, R. de Wijs en B. van Toren van Natuurmonumenten; R. van 't Veer van het Noord-Hollands Landschap; R. Leguijt van Landschapsbeheer Noord-Holland; C. Scharringa en N. Jonker van de Provincie Noord-Holland voor het verstrekken van informatie over de reservaten.

2 De situatie in reservaten: een analyse

De meeste veenweidereservaten zijn aangekocht met weidevogelbescherming als primair beheersdoel. In een enkel geval stonden botanische waarden voorop. In sommige gebieden geldt een gecombineerde doelstelling. In deze paragraaf schetsen we een beeld van de ontwikkeling van natuurwaarden (weidevogels en planten) op basis van zes reservaten in het Noord-Hollands Midden.

2.1 Weidevogels

Uit analyse van de weidevogelgegevens van zes reservaten (Zeevang, Westwouderpolder, Eilandspolder (Oost), Varkensland, Wormer- en Jisperveld en IJperveld) komt het volgende beeld naar voren (voor een uitgebreide beschrijving van de resultaten verwijzen we naar bijlage 2):

- als we de situatie ten tijde van aanwijzing of verwerving als referentie nemen, zijn de dichtheden bijna overal gedaald;
- kijken we vooral naar de laatste 10 jaar, dan zijn er reservaten waar de meest kritische soorten (o.a. kemphaan) zich redelijk blijken te handhaven (Westwouderpolder) of weer zijn teruggekomen (Zeevang, Wormer- en Jisperveld). Er zijn echter ook reservaten waar de weidevogelstand in die periode over de hele linie sterk is teruggelopen. Dat geldt bijvoorbeeld voor de reservaten in de Eilandspolder en in het Varkensland en deels ook voor het IJperveld. Vooral na midden jaren 90 is de stand van o.a. de grutto dramatisch ingezakt in deze reservaten.

Een algemeen beeld van de ontwikkeling van de weidevogels in de reservaatgebieden in het veenweidegebied Noord-Holland Midden komt naar voren uit de monitoringplots die de provincie Noord-Holland sinds 1987 volgt (mededeling C. Scharringa; zie bijlage 2):

- De stand van kemphaan, watersnip, veldleeuwerik en scholekster is in de reservaten achteruitgegaan.
- Grutto en Kievit zijn stabiel, slobbeend fluctueert en tureluur is vooruitgegaan.
- De aantalonontwikkeling (trends) in en buiten reservaten is voor deze soorten gelijk, behalve voor de tureluur die buiten reservaten stabiel zou zijn (uit gegevens van o.a. de Natuurvereniging Waterland blijkt dat ook buiten de reservaten de tureluur is toegenomen).
- De dichtheden van deze weidevogels zijn in de reservaten een factor 1,5 à 2 hoger dan buiten de reservaten (maar daarop zijn de reservaten ook geselecteerd).

Oorzaken van achteruitgang van weidevogels

Biotoop van de grutto

We beschrijven hier het biotoop van de grutto, als voorbeeld voor een soort waarvoor boerenbeheer effectief is.

De grutto maakt gebruik van plas-dras situaties bij aankomst uit de overwinteringgebieden in februari – maart om daar te foerageren en gezamenlijk te overnachten. De grutto heeft een niet te harde bodem nodig om het belangrijkste voedsel, regenwormen en emelten, met haar lange snavel uit de grond te krijgen. In april vindt de meeste vestiging plaats op percelen met liefst wat graspolletjes, maar dat is niet noodzakelijk. Als de jongen uitkomen hebben ze wat langer gras nodig, waar ze op insecten foerageren. Als ze groter zijn zoeken ze een deel van hun voedsel weer in korter gras en op beweidde percelen, waar ze o.a. strontvliegen vangen die rond de koeienvlaaien zitten.

Beheertechnische oorzaken

De achteruitgang van weidevogels is veroorzaakt doordat het biotoop, samenhangend met het graslandgebruik, voor veel soorten verslechterd is. We beschrijven hier de belangrijkste oorzaken:

- Plaatselijke verruiging en verzuring van percelen. Verruiging treedt op omdat er te weinig frequent (jaarlijks) en/of te laat in het seizoen wordt gemaaid. Verzuring is het gevolg van het onvoldoende of niet meer bemesten van percelen met dierlijke, ruige, mest. Het gevolg van verzuring is het verdwijnen van voedsel (regenwormen en emelten) voor veel weidevogels en de dominantie van pitrusvegetaties.
- Toenemende eenvormigheid van het beheer. Het gangbare reservaatbeheer bestaat uit maaidatumbeperingen van na 15 juni maaien of nog later. Op die manier ontstaat er geen effectieve mozaïek van gemaaide, ongemaaide en (voor)beweide percelen. Voor een goed mozaïekbeheer zijn beweide percelen belangrijk waar weidevogels kunnen foerageren en waar met name jongen van kievit, tureluur, scholekster en grotere gruttojongen terecht kunnen. In het verleden waren de hoge weidevogeldichtheden juist mede een gevolg van een fijnmazig beheersmozaïek op gebiedsniveau door boeren uitgevoerd. Hoe meer grond echter (na verwerving) volgens deze uniforme beheersrichtlijnen wordt beheerd, hoe meer dit beheersmozaïek verloren gaat. Dit komt mede door de hoge kosten, wanneer mozaïekbeheer door natuurbescherming zelf wordt uitgevoerd.
- Bovenstaande punten zijn veroorzaakt doordat steeds meer landbouwbedrijven in of rond reservaten wegtrekken of worden beëindigd. De natuurbescherming heeft deze ontwikkeling niet helpen voorkomen, waardoor de 'leegloop' het voor de natuurbescherming steeds lastiger maakt om het reservaatbeheer uitvoerbaar te houden.
- De inpasbaarheid van het reservaatbeheer in de bedrijfsvoering neemt af. Afspraken kunnen maken over beweiding van maaipercelen waar op dat moment geen weidevogels zitten, maakt de inpasbaarheid van het beheer veel groter en bevordert bovendien mozaïekbeheer. Ook de slechte bereikbaarheid van met name vaarland maakt reservaatbeheer weinig inpasbaar.

Beleidsmatige oorzaken

- Het verpachtingbeleid van natuurbeschermingsorganisaties is nog (te) weinig gericht op duurzaamheid. Er is een bont scala aan pachtvormen, waaronder nog veel kortlopende (w.o. éénjarige) pacht. Dit staat een duurzaam beheer van deze percelen in de weg, omdat boeren zo geen binding met het perceel krijgen en het vaak niet optimaal beheren. Een eenduidig beleid van de natuurbescherming hoe boeren bij het reservaatbeheer betrokken kunnen worden zou hierin helpen.
- Het ontbreekt vaak aan (lange termijn) beleid ten aanzien van het beheer hoe weidevogelreservaten optimaal beheerd kunnen worden (zie hierboven over toenemende eenvormigheid van het beheer, verzuring en verruiging van percelen).
- Onvoldoende budget bij overheid en particuliere natuurbescherming om het reservaatbeheer zelf doelmatig uit te voeren. Het stichten van een groot beheersbedrijf zoals Natuurmonumenten dat in het Wormer- en Jisperveld heeft gedaan, is alleen mogelijk dankzij grootschalige fondswervingsacties ("Gul voor de grutto") en is (financieel) niet op grote schaal uitvoerbaar.
- Te weinig arbeid beschikbaar bij natuurbescherming voor het uitvoeren van het beheer. Nu wordt het beheer vaak aan een loonwerker uitbesteed, waardoor grote oppervlakten op een uniforme manier beheerd (gemaaid) worden.

Sociale oorzaken

- Te weinig erkenning van en waardering voor de inzet en kennis van boeren bij het reservaatbeheer. Hierdoor is het animo en enthousiasme bij boeren voor reservaatbeheer sterk afgenomen. Ook wordt hierdoor veel kennis over weidevogelbeheer ongebruikt gelaten.
- Een soms slechte verstandhouding in het veld tussen boeren en beheerders. Dit is deels een gevolg van het bovenstaand punt en deels is dit terug te voeren op persoonlijke conflicten tussen boer en beheerder. Het gevolg is dat het animo om beheer in reservaten uit te voeren afneemt.

Oorzaken van stabiele of toenemende aantallen weidevogels

Er zijn reservaten waar het juist goed gaat met de (minder kritische) weidevogels. Oorzaken daarvan zijn vaak omgekeerd aan de redenen waarom weidevogels achteruit zijn gegaan. Kort gezegd zijn gunstige factoren voor weidevogelrijke reservaten de volgende:

- Het beheer is kleinschalig en gevarieerd, waardoor verschillende grasgroeistadia en beweid land worden afgewisseld (mozaïekbeheer). De verschillende (agrarische) beheerders voeren het beheer net iets anders uit (ander vee, vaste of drijfmest, onderhoud perceel) waardoor variatie in beheer ontstaat.
- Het gebruik van dierlijke mest is een sleutelfactor voor het al dan niet slagen van weidevogelbeheer (voorkoming van verzuring van percelen, voorkomt mede 'verpitruising' van percelen, het op peil houden van het bodemleven als voedsel voor veel weidevogels, variatie in perceelgebruik, realiseren mozaïekbeheer).
- Percelen worden regelmatig (jaarlijks) en op tijd in het seizoen gemaaid, waardoor geen verruiging van percelen optreedt.
- Het gebied is goed toegankelijk waardoor het beheer makkelijker en goedkoper kan plaatsvinden dan op moeilijk toegankelijke gebieden zoals vaarland. Zo is beweiding en het gebruik van dierlijke mest beter mogelijk.
- Rondom het reservaat is gangbaar grasland waarop weidevogelbeheer (o.a. nestbescherming) plaatsvindt. Dit buffert het reservaat en biedt (extra) foeragemogelijkheden voor vogels uit het reservaat.
- Er is een goede verstandhouding tussen boer en beheerder, waardoor afspraken over veranderingen in het beheer kunnen worden genomen, zodat dit makkelijker inpasbaar is in de bedrijfsvoering.

Voor dit beheer is het van belang dat boeren in en rond het reservaat aanwezig zijn om het maaibeheer uit te voeren. Daarnaast is er vee aanwezig, waardoor dierlijke mest gebruikt kan worden. Dit is een essentieel onderdeel van een succesvol weidevogelbeheer.

Voor kritische weidevogels, zoals de kemphaan, zijn vaak andere beheersmaatregelen succesvol:

Kemphaanbeheer vereist dat percelen tot in mei heel kort gras hebben en dat de percelen in het voorjaar lang plas-dras staan. Door het opzetten van het water op percelen in het voorjaar en het in de winter kort houden van het gras (door schapen of smienten) wordt een gunstig vestigingsbiotoop geschapen. Dit is in het Wormer- en Jisperveld een succesvol beheer gebleken voor een deel van het reservaat.

2.2 Botanische kwaliteit

In de jaren '80 en '90 groeide het besef dat het veenweidegebied niet alleen van groot belang is voor weidevogels, maar ook voor (andere) plant- en diersoorten die zijn gebonden aan vochtige tot natte (en soms brakke) omstandigheden. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om diverse soorten rietlanden en andere verlandingsvegetaties, riet- en biezenkragen en natte hooilanden. Mede daardoor hebben botanische doelstellingen

aan belang gewonnen. Maar omdat de - ook internationaal - gewaardeerde soorten sterk zijn verbonden met (deels voormalig) extensief en kleinschalig beheer, valt het de natuurbescherming lastig om waardevolle vegetaties te handhaven. In de Noord-Hollandse veenweidereservaten zijn de afgelopen jaren veel 'kritische' plantensoorten achteruit gegaan. Hierbij spelen verschillende factoren een rol:

- geheel achterwege laten van bemesting, waardoor de bodem sterk verzuurt en de bodemvruchtbaarheid te veel afneemt. Dit speelt in combinatie met een te sterk wisselende waterhuishouding;
- een toenemende uniformering van het beheer (gelijkmatige begrazing, uniform maaibeheer);
- juist het wegvallen van beheer;
- wegvallen van extensieve beweiding voor sommige overgangszones tussen gras- en rietlandland;
- geldgebrek voor arbeidsintensief onderhoud;
- nog geen duidelijk beleid of uitvoering daarvan hoe waardevolle vegetaties ontwikkeld kunnen worden.

Als gevolg hiervan kampt bijvoorbeeld een reservaat als het Ilperveld al jaren met problemen van verbossing.

2.3 Wie voert het beheer in de reservaten uit?

Het huidige beheer in de veenweidereservaten voor het grootste deel door boeren uitgevoerd (zie kader voor situatie in Waterland). Alleen in het Wormer- en Jisperveld heeft Natuurmonumenten een eigen bedrijf met vee. SBB had in het Varkensland een eigen veebedrijf, maar dat bestaat nu niet meer. Voor het inscharen van vee en voor het leveren van dierlijke mest voor reservaten zijn boerenbedrijven nodig.

Waterland heeft verhoudingsgewijs veel reservaat en reservaatgebied. In het WCL-gebied Waterland (incl. polder Zeevang) is bijna 2.700 ha aangewezen als Relatienota-reservaat. Daarnaast is er nog een forse oppervlakte (ruim 1.000 ha) reservaat van vóór de Relatienota, aangekocht vanaf de jaren '30 en '40. In totaal is er in het WCL-gebied ongeveer 2.400 ha cultuurgrond in eigendom van een natuurbeschermingsorganisatie (SBB, NM en NHL). Daarvan heeft de natuurbescherming ruim 650 ha (30%) in eigen beheer. De rest, ruim 1.700 ha, wordt verpacht aan veehouders. Boeren vervullen dus een cruciale rol in het reservaatbeheer. Van die 1.700 ha is 1.100 ha verpacht op zes- tot twaalfjarige basis. Deze gronden zijn vóór 1 dec. '77 in verpachte staat aangekocht. Hier is dikwijls een beheersovereenkomst gesloten. De andere 600 ha is verpacht op kortlopende basis (0-3 jaar), vaak met beperkingen in het pachtcontract. Op deze gronden is geen beheersovereenkomst mogelijk. Wel wordt een verlaagde pacht in rekening gebracht. Staatsbosbeheer en Noord-Holland Landschap zijn bezig om op bescheiden schaal deze kortlopende contacten om te zetten in zesjarige 'natuurpacht'.

2.4 Schuivende doelen?

De ongunstige situatie in sommige reservaten ontkracht, in elk geval voor een aantal 'agrarische' biotopen, de lang gekoesterde stellingname dat verwerving altijd de beste beschermingsstrategie is. Mede ingegeven door de wisselende resultaten van het reservaatbeheer, zien de laatste jaren plannen het licht waarin wordt gepleit voor het omzetten van een deel van de huidige reservaten in laagveenmoerassen. Daarbij lijken twee factoren een rol te spelen:

- de stijgende populariteit binnen (een deel van) de natuurbescherming van grotere eenheden natuur met maximale kansen voor natuurlijke processen en minimale menselijke invloed;

- gebrek aan financiën voor arbeidsintensief beheer. Alle vormen van beheer die min of meer 'agrarisch' zijn en bijvoorbeeld het houden van vee vereisen, zijn relatief duur.

Maar hoewel de discussies over de schuivende doelen soms hoog oplaaien, zien we op de recente natuurdoelenkaart, die de provincie nu opstelt in het kader van het Programma Beheer, dat Noord-Holland alleen in de Gooi- en Vechtstreek (rondom het Naardermeer) het natuurdoeltype 'grote eenheden moeras' heeft toegekend. Dat betekent dat de natuurbescherming nog sterker dan voorheen is genoodzaakt om oplossingen te vinden voor het beheer van veenweidenatuur.

2.5 Beheersinstrumenten

Tot dusverre heeft in reservaatgebieden grondverwerving altijd het primaat gehad. Na verwerving kan de nieuwe eigenaar kiezen of hij de grond zelf gaat beheren of weer bij boeren in beheer geeft. Omdat de natuurbescherming zich in het algemeen niet voor langere tijd wilde vastleggen, is er een bonte schakering aan pacht- en huurvormen ontstaan met lengten van één seizoen tot zes jaar en een verscheidenheid aan natuurbepalingen. De laatste jaren zijn de terreinbeheerders (SBB voorop) bezig om op bescheiden schaal de kortdurende pachtvormen te vervangen door zesjarige natuurpacht, waarbij een pachtreductie geldt voor de beheersbepalingen in het pachtcontract. Daarmee heeft de pacht, die voorheen vooral was bedoeld om de bodemvruchtbaarheid op peil te houden en als financieringsinstrument voor de landbouw, ook een natuurfunctie gekregen. Al ten tijde van de pachtwetswijziging ter wille van reservaatbeheer zijn er bezwaren geuit tegen deze 'dubbelfunctie', vooral omdat de pachtreductie (temeer daar negatieve pacht onmogelijk is) niet opweegt tegen een beheersvergoeding vanuit de beheersregelingen van de overheid. Naast pachtcontracten met natuurbepalingen gelden er in Waterland beheerscontracten op bijna tweederde van de reservaatgrond (ook op reeds verworven land), het zogenaamde overgangsbeheer. Deze contractvormen overlappen grotendeels. Behalve in Waterland speelt het fenomeen van beheersovereenkomsten op verworven reservaatgrond in de Eilandspolder en in Noord-West-Overijssel, in totaal op ongeveer 3.000 ha.

Het Programma Beheer leek aanvankelijk een trendbreuk in het reservaatbeheer in te luiden. Tot op zeker hoogte is dat ook wel het geval. De natuurdoelen staan voorop en minder de eigendom van de grond. Grondverwerving is daardoor niet langer heilig, maar het gaat om een doelmatig beheer. Dit betekent dat:

- op beperkte schaal zogeheten particulier beheer mogelijk is;
- in nog niet verworven reservaatgebied de overheid geen voorkeursrecht van koop meer heeft;
- pachters van verworven reservaatgrond voortaan zelfstandig beheerssubsidie kunnen aanvragen, mits de verpachter daarin toestemt (onlangs is voor pachtsituaties de 'verpachtershandtekening' opnieuw geïntroduceerd).

De knelpunten van het Programma Beheer worden allengs echter ook duidelijk:

- a. voor het eigen beheer van de natuurbescherming gelden voortaan (behalve voor SBB) landelijk gestandaardiseerde vergoedingen. Deze blijken echter in grote delen van Noord-Holland Midden lang niet toereikend voor een goed beheer, omdat de kosten om deze gebieden te beheren door o.a. de slechte toegankelijkheid veel hoger zijn;
- b. de terreinbeheerders geven signalen af dat de ambitieuze weidevogeldoelen in de pakketten van de Regeling natuur voor hen lastig zullen zijn te realiseren;
- c. de weidevogelpakketten en bijbehorende vergoedingen in de Regeling natuur zijn gebaseerd op een mozaïek van (lichte en zware) beheersvormen. Dit mozaïek is

lastig te realiseren (of levert een financieel probleem op), zowel voor de natuurbescherming (die nu doorgaans een "15-junibeheer" voert en al zijn land wil aanmelden voor de regeling) als voor boeren die op een groot deel van hun reservaatland natuurbepalingen (doorgaans ook een maaidatum van 15 juni) in het pachtcontract hebben;

- d. op reservaatgrond met een zesjarig (natuur-)pachtcontract moet de gebruiker een aanvraag indienen. Daarvoor moet de eigenaar echter tekenen. Dit dilemma zou op zijn beurt weer een 'bom' onder de natuurpacht (of andere vormen van langjarige pacht) kunnen zijn. Afstemming tussen het Programma Beheer en natuurpachtregelingen is noodzakelijk;
- e. in pachtsituaties blijken de terreinbeheerders in de praktijk zeer terughoudend met het zetten van een 'verpachtershandtekening'. Oorzaken daarvan zijn: de (financiële) gevolgen voor de verpachter zijn nog niet duidelijk. Dat geldt vooral voor SBB, dat een aparte financieringsovereenkomst heeft met het ministerie van LNV; meer in zijn algemeenheid is er discussie of het terecht is dat de hele vergoeding naar de grondgebruiker gaat, terwijl ook de eigenaar nog kosten heeft aan de grond, c.q. het beheer;
- f. een beheersovereenkomst op reeds verworven reservaatgrond wordt beperkt in inhoud en duur. Anders dan in niet-verworven reservaatgebieden kan de gebruiker niet kiezen voor 'particulier beheer'. Voortzetting van het overgangsbeheer is alleen mogelijk in zeer bepaalde situaties (de regeling kent daarvoor een uitzonderingsbepaling). En voor het omzetten van het contract naar het Programma Beheer is een verpachtershandtekening nodig.

Door deze knelpunten is het goed mogelijk dat er nieuwe spanningen ontstaan tussen landbouw en natuurbescherming, c.q. pachters en verpachters, over een doelmatige organisatie van het reservaatbeheer.

3 Visie SVW op reservaatbeheer

In dit hoofdstuk schetsen we hoe het Samenwerkingsverband Waterland het reservaatbeheer ideaal gesproken geregeld zou willen zien. Uitgangspunt is dat we niet gehouden zijn aan bestaand beleid (Programma Beheer, pacht). Pas daarna, in hoofdstuk 4, gaan we in op de relaties met bestaand beleid en veranderingen die daarin zouden kunnen plaatsvinden om het ideaalbeeld dichterbij te brengen.

Vaststellen van beheersdoelen in huidige beleid

De natuurdoelen voor een reservaatgebied (en ook voor andere typen gebieden) worden niet door de eigenaar vastgesteld, maar door de samenleving. Dat wil in dit geval volgens de democratische spelregels zeggen: door Gedeputeerde Staten, daarin geadviseerd door de daartoe ingestelde provinciale commissie. Dit betekent dat wijziging van beheersdoelen niet eenzijdig kan plaatsvinden. De recente, door de provincies opgestelde natuurdoelenkaarten scheppen daartoe wel een kader, maar zijn onvoldoende gedetailleerd voor de 'fijnregeling' van de doelen per deelgebied. Bij de bepaling van beheersdoelen is overigens ruimtelijke speelruimte mogelijk en gewenst. Als de provincie duidelijk heeft hoeveel natuur zij van een bepaald type wil, kan vervolgens worden gezien waar dat type het best kan worden gerealiseerd. Daarbij spelen onder meer de ecologische potenties en het draagvlak onder de bewoners en gebruikers een rol. Het SVW vindt dat de precieze invulling van het beheer gezamenlijk door natuurbescherming, grondgebruikers (lieft verenigd in een agrarische natuurvereniging) en betrokken omwonenden moet plaatsvinden.

3.1 Visie

Boerenbeheer van reservaten

Voor een doelmatig beheer van weidevogelreservaten spelen boeren volgens het SVW een onmisbare rol. In het vorige hoofdstuk hebben we gezien welke factoren bijdragen aan een succesvol weidevogelbeheer: fijnmazige variatie in beheer (mozaïekbeheer) en de inzet van vee.

Variatie in beheer kan het doelmatigste door een aantal boeren in en rond het reservaatgebied worden gerealiseerd, die ieder het beheer net weer iets anders uitvoeren. Dit is ook een vorm van risicospreiding in het beheer. Ook hebben boeren (kennis van) vee om (extensieve) beweiding uit te voeren op die stukken waar weinig weidevogels zitten of om voor te beweiden, waardoor er een mozaïek aan perceelsbeheer ontstaat. Daarnaast levert vee (ruige) mest op dat een onmisbare factor is om voedsel voor weidevogels en hun jongen op peil te houden (regenwormen en insecten die op de mestflaten afkomen).

Integraal beheersplan

Er worden geen aparte beheersplannen meer gemaakt voor reservaten (nu vaak door de terreinbeheerder) en de beheersgebieden (door DLG), maar er komt een integraal beheersplan voor alle begrensde gebieden. Dit wordt opgesteld door provincie, natuurbescherming, lokale natuur- en milieuorganisaties, agrarische natuurvereniging en landbouworganisaties (zie figuur 1). Doordat eigendom minder centraal komt te staan en beheer juist sterker centraal, is de noodzaak van een omvattend plan groter. Ook ecologisch gezien is dit een verbetering. Dit plan heeft de instemming van alle relevante partijen (inclusief omwonenden, zoals vrijwilligers bij landschapsonderhoud

en weidevogelbescherming), beschrijft de natuurdoelen voor de verschillende deelgebieden en vormt de basis voor alle mogelijke natuur- en landschapscontracten: in verworven reservaten, in niet verworven reservaatgebieden, in gebieden waar particulier beheer mogelijk is, in beheersgebieden, ruime-jasgebieden etc. Dit plan is voor alle partijen bindend.

In reservaten betekent dit dat er een meer solide basis komt voor beheersafspraken tussen overheid, natuurbescherming en boeren. Dus: minder willekeur in beheersafspraken (incl. vergoedingen) en betere garanties voor een doelmatig beheer.

Reservaatgebruiksplan

In (al dan niet verworven) reservaten komt er als invulling van het beheersplan een reservaatgebruiksplan, waarin - in overleg met de grondgebruikers - het beheer meer in detail wordt geregeld. Hierin kunnen beheersmozaïeken voor weidevogels etc. gestalte krijgen, waardoor maatwerk in beheer mogelijk wordt.

In het reservaatgebruiksplan wordt geprobeerd om het beheer zo doelmatig mogelijk te maken en om de inpasbaarheid van het beheer voor de betrokken bedrijven zo groot mogelijk te maken. Dit betekent dat de betrokken partijen actief meedenken en meewerken aan oplossingen voor verkavelingsproblemen (bijv. om de verhouding tussen 'natuurland' en gewoon agrarisch land te optimaliseren), aan bedrijfsvergroting (zodanig) en aan oplossingen voor knelpunten in de beweiding (bijv. door beweiding te versoepelen op weidevogelarme percelen, in combinatie met nestbescherming).

De gewenste actieve en constructieve houding stelt eisen aan de deelnemers in de werkgroep of commissie die het reservaatgebruiksplan opstelt. Wil het plan een succes worden, dan moeten de deelnemers:

- veel kennis van zaken hebben over het gebied en over natuurbeheer;
- voldoende mandaat hebben om ter plekke knopen te kunnen doorhakken;
- voldoende vertrouwen hebben vanuit de streek (gekozen).

Dit betekent dat alle kandidaten met zorg moeten worden geselecteerd.

Duurzame bedrijven

Voor een doelmatig reservaatbeheer is de duurzaamheid van het beheer van groot belang. Tot voor kort bouwde de natuurbescherming vooral kwaliteitsgaranties in door kortlopende contracten te sluiten (zodat het beheer zodanig frequent kon worden bijgesteld) en de grond ook nog geregeld van gebruiker te laten wisselen. Deze benadering heeft in veel gevallen niet geleid tot een hoge beheerskwaliteit. Een andere, duurzamere benadering is om - daar waar boeren een rol spelen in het beheer - ook de (economische) duurzaamheid van de betrokken bedrijven mee te nemen in de planvorming. Dat is vooral urgent in gevallen waar bedrijven grotendeels of geheel in reservaatgebied zijn gelegen. Anders dan in het verleden vergt dit dus een *ontwerp* van duurzame reservaatbedrijven. Bouwstenen voor dit ontwerp zijn al wel aanwezig, maar er is ook aanvullend onderzoek nodig. Als er eenmaal een beeld is van de vereisten, kunnen duurzame reservaatbedrijven vervolgens worden bevorderd of gecreëerd door:

- een actief grond- en melkquotebeleid in reservaten;
- duurzame gebruikscontracten en beheersvergoedingen (zie hierna).

Algemeen probleem voor het reservaatbeheer, zowel voor bedrijven die veel land als voor bedrijven die weinig land in reservaatgebied hebben, is de afname van de economische betekenis van het gebruik van reservaatland. De inpasbaarheid van reservaatgras in de melkveehouderij is de laatste jaren afgenomen. Tegenwerkende factoren zijn de lagere melk- en ruwvoerprijzen (het laatste van een veel betere kwaliteit dan 'reservaatsgras'), de hogere ureumgehalten in combinatie met de hogere kwaliteitseisen aan de melk, en de overheersende fokkerij-richting. Zelfs als reservaatbeheer wordt uitgevoerd als 'loonwerkactiviteit' (op basis van een uurvergoeding) blijft het probleem bestaan dat het gras steeds minder goed bruikbaar

is op het eigen bedrijf. Knelpunt is ook dat het behalen van toegevoegde waarde uit reservaatbeheer (bijvoorbeeld door middel van vetweiderij of omschakeling naar biologische melkveehouderij) onder de huidige omstandigheden geen hoge vlucht zal nemen. De economische betekenis van reservaatbeheer blijft zodoende - zeker op de korte termijn - sterk afhankelijk van de hoogte van de beheersvergoedingen. Voor een betere 'rentabiliteit' van het reservaatbeheer is het van groot belang om voortvarend te zoeken naar manieren om de toegevoegde waarde te vergroten (bijv. ook door de genetische diversiteit van de veestapel te benutten om te zoeken naar veesoorten die een goede benutting van reservaatgras combineren met een goede productie). De inpasbaarheid van reservaatbeheer zou verbeteren wanneer het beheer minder gericht is op maaidatumbepalingen, waardoor percelen indien mogelijk in verband met weidevogels vroeger gemaaid kunnen worden of (extensief) beweid.

Duurzame contracten

Daar waar boeren reservaatland beheren, worden duurzame contracten gesloten. Omdat de termijn van een beheerscontract zes jaar is, wordt de minimale pachtperiode daarop afgestemd. Alle kortdurende pachtcontracten worden omgezet in zesjarige of nog langduriger pacht. Er komt een strikt onderscheid tussen overeenkomsten die het gebruiksrecht van de grond regelen (pacht) en overeenkomsten die de vergoeding voor het natuur- en landschapsbeheer regelen (prestatie-overeenkomsten). Pachtcontracten en beheerscontracten moeten parallel lopen, d.w.z. dat ze eenzelfde looptijd hebben. Daarom zal het in veel gevallen noodzakelijk zijn om de pachtcontracten open te breken. Zie ook de volgende paragraaf.

Duurzame vergoedingen

Bij een duurzaam beheer horen duurzame vergoedingen. Contracten en vergoedingen horen erop gericht te zijn om levensvatbare bedrijven in reservaatgebieden te behouden of zelfs te stichten. Op dit moment vindt de 'betaling' van de beheerstaak deels plaats door pachtverlaging (natuurpacht) en deels via een beheersovereenkomst. De verhouding tussen de bijbehorende vergoedingenniveaus is behoorlijk scheef. De komende jaren komt daar nog het onderscheid bij tussen vergoedingen op basis van de Regeling natuur (op basis van verrichte werkzaamheden) en die op basis van de Regeling agrarisch natuurbeheer (op basis van gederfde opbrengsten). Daarmee wordt het vergoedingenveld alleen maar onoverzichtelijker. In de ideale situatie:

- komt er een strikt onderscheid tussen gebruiksrecht (pacht) en beheer. In de pacht worden dan geen natuurbepalingen en bijbehorende pachtverlaging meer opgenomen en er komt een contract voor het natuur- en landschapsbeheer;
- wordt de pacht prijs afgestemd op de investeringen van de verpachter in de grond (wat als gevolg heeft dat de pacht heel laag of nul is, omdat natuurbeschermingsorganisaties de grond immers meestal gratis in handen hebben gekregen);
- worden de vergoedingen voor agrarisch reservaatbeheer niet alleen berekend op basis van opbrengstderving, maar op levering van 'groene diensten', waarbij de arbeidskosten een belangrijke vergoedingsfactor vormt.

Rol van agrarische natuurverenigingen

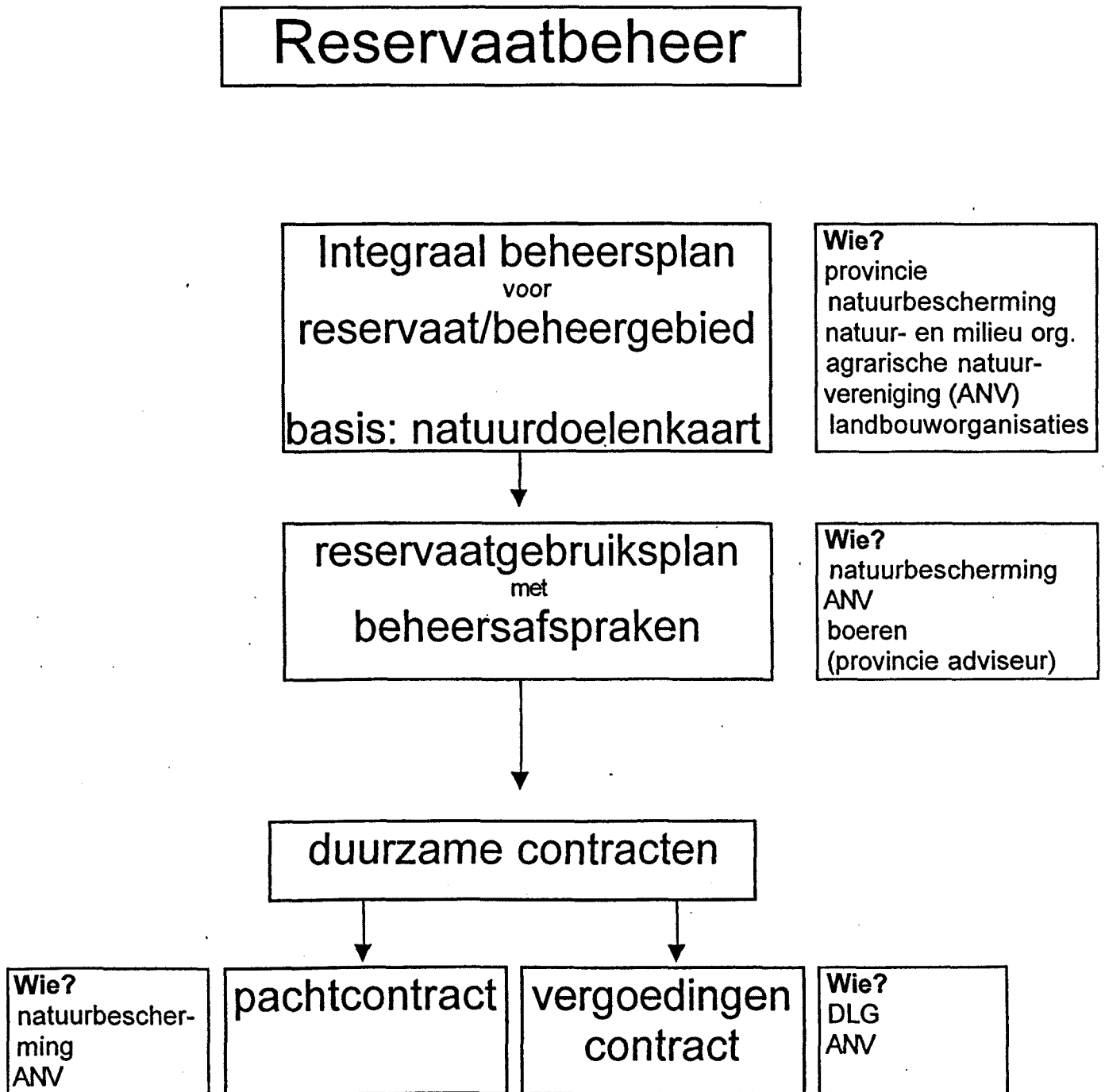
Door het Programma Beheer komt het primaat in (veenweide)reservaten minder bij de natuurbescherming te liggen. Bovenstaande voorstellen versterken dat nog eens. Bijkomend punt is dat er met de komst van een professionele agrarische natuurvereniging een serieuze beheerspartner bij is gekomen. Deze kan voordelen bieden (qua schaalgrootte en duurzaamheid van het beheer) boven individuele agrariërs. Door de mogelijkheden die het Programma Beheer biedt voor 'intermediaire' beheerders zoals natuurverenigingen, wordt het bovendien mogelijk om collectieve afspraken te maken met overheid en/of natuurbescherming en

tegelijkertijd naar individuele boeren toe maatwerk te leveren in beheer en vergoedingen. Daarom is een belangrijke rol voor natuurverenigingen gewenst bij de invulling en uitvoering van het reservaatgebruiksplan.

Bij de uitvoering van het plan is wel een zorgvuldige houding vereist ten opzichte van boeren die wel geïnteresseerd zijn in reservaatbeheer, maar geen lid zijn (c.q. willen zijn) van de natuurvereniging. Ook zouden de afspraken die in een reservaatgebruiksplan worden gemaakt tussen een agrarische natuurvereniging en een natuurbeschermingsorganisatie richting gevend moeten zijn voor andere overeenkomsten die de natuurbeschermingsorganisatie met individuele boeren sluit.

In figuur 1 is te zien hoe het reservaatbeheer volgens het SVW georganiseerd zou moeten worden en wie betrokken moet zijn bij de verschillende fasen.

Figuur 1. Organisatie van het reservaatbeheer.

3.2 Beheersaspecten

Beheer van (zeer) kritische weidevogels

“Kemphaanbeheer” gericht op kritische soorten zoals kemphaan, watersnip en zomertaling verschilt van “gruttobeheer” gericht op soorten als grutto, tureluur, Kievit en slobeend. Kemphaanbeheer vereist dat percelen tot in mei heel kort gras hebben en dat de percelen in het voorjaar lang plas-dras staan. Hierdoor zijn dit soort percelen minder geschikt voor grutto's, die vroeger in het voorjaar langer gras willen voor de vestiging. Ook de andere kritische weidevogels hebben hun eigen specifieke beheer nodig. Een beheersmozaïek gericht op de verschillende kritische soorten moet dan ook duidelijker worden ontwikkeld.

Omdat kemphaan- en gruttobeheer slecht samengaan, stellen we voor om - in gebieden waar kemphaanbeheer aan de orde is - een duidelijke beheerskeuze te maken. Op plekken waar nu nog geregeld zeer kritische soorten zitten, wordt het beheer hier specifiek op afgestemd. Zo kan worden getracht de huidige populaties te vergroten. In gebieden in Waterland waar nog kemphanen buiten reservaten broeden (met name in Waterland-Oost) is het effectiever om ad hoc afspraken te maken over het beheer van de desbetreffende percelen.

Beheer van matig kritische weidevogels

Gruttobeheer vereist een matig intensieve bedrijfsvoering, met een afwisseling van meer intensieve en extensieve percelen, waarbij de percelen dierlijke, liefst ruige mest krijgen om het bodemleven te stimuleren (o.a. regenwormen als voedsel). Verder vindt er nestbescherming en mozaïekbeheer (inclusief percelen met uitgestelde maaidata) plaats om eieren en jongen van weidevogels overlevingskansen te bieden. Bij dit beheer spelen boeren een cruciale rol. Omdat gruttobeheer doelmatig kan worden geregeld met de pakketten die daartoe openstaan in de Regeling agrarisch natuurbeheer, aangevuld met andere (deels onbetaalde) beschermingsmaatregelen, hoeft voor gruttobeheer in principe geen extra grond meer te worden verworven. Wel is het van belang dat ook in delen van reservaten gruttobeheer blijft plaatsvinden. Ook kan in beheersgebieden heel goed gruttobeheer worden uitgevoerd, maar dan moet in een intergraal beheersplan wel goed geregeld worden dat dat beheer daar ook daadwerkelijk wordt uitgevoerd. In dat geval zou de status van de nog niet verworven gruttoreservaten kunnen worden omgezet in die van beheersgebied; resterende reservaatclaims kunnen vervallen.

Botanisch graslandbeheer

Botanisch beheer op hele percelen vereist een extensivering van het beheer: een (zeer) lage of weinig frequente bemesting en een uitgekiend maai-/weidebeheer. Ruimtelijke variatie in het beheer is hier (sterker nog dan bij weidevogels) van belang om de verscheidenheid aan soorten te vergroten. Gras van botanisch beheerde percelen kan een waardevolle aanvulling zijn in het voederrantsoen van rundvee, maar tot aan bepaalde grenzen. De hoogte van deze grens verschilt per bedrijf, maar duidelijk is dat op een economisch renderend bedrijf slechts een deel van de bedrijfsoppervlakte botanisch kan worden beheerd, tenzij de vergoeding voor botanisch beheer van dien aard is dat daarmee de arbeidskosten van het beheer worden vergoed en de opbrengst van het perceel een geringe tot geen rol speelt in de bedrijfsvoering.

Gezien de effectiviteit van beheersmozaïeken en ‘kleinschalig’ beheer heeft het sterke voorkeur botanisch beheer waar mogelijk te laten uitvoeren door boeren. Hiertoe zijn passende vergoedingen nodig (de vergoedingen uit de Regeling natuur zijn voor boeren niet interessant). Bovendien zijn de botanische doelen van enkele pluspakketten in de Regeling natuurbeheer niet haalbaar in Waterland. Omdat ruimtelijke aaneengeslotenheid bij botanisch beheer minder belangrijk is dan bij weidevogelbeheer, kan prima worden toegewerkt naar een lappendeken van botanisch

waardevolle percelen. Prioriteit hebben de percelen die nu nog waardevol zijn. Daarnaast wordt een uitbreiding van het areaal gewerkt door middel van resultaatgerichte afspraken. Dit omdat een beheersrecept voor botanisch beheer lastig is te geven.

Beheer van laagveenmoerassen

Ook daar waar 'moerassige' natuurdoelen zijn geformuleerd, kunnen boeren soms het beheer (of een deel daarvan) uitvoeren. Het gaat dan bijvoorbeeld om extensieve beweiding met jongvee of vleesvee en om het onderhoud van rietlanden. Met name bij het rietlandbeheer doen zich nu knelpunten voor. Net als bij het overige reservaatbeheer geldt hier dat er de laatste decennia een uniformering van het beheer is opgetreden, terwijl juist ook rietland is gebaat bij kleinschalig en afwisselend beheer. Daar waar rietland in beheer is bij boeren, zijn de huidige vergoedingen (zowel vanuit de voormalige ROL/RAL-regeling als vanuit de nieuwe regelingen onder het Programma Beheer) niet toereikend. Bovendien zijn de beheersvoorschriften nu dermate gestandaardiseerd, dat er geen speelruimte is voor plaatselijk maatwerk.

4 Consequenties voor het huidige reservatenbeleid

Tijdens een workshop met deelnemers uit de natuurbescherming (Natuurmonumenten), provincie Noord-Holland, Expertisecentrum LNV - Natuurbeheer, WLTO, NLTO, In Natura, DLG, Agrarische Natuurvereniging Waterland en leden van het SVW (bijlage 1), hebben we de SVW-visie besproken aan de hand van een aantal discussievragen. Daarnaast hebben SBB en het Noord-Hollands Landschap, die op de workshop niet aanwezig konden zijn, hun visie op het discussiestuk van het SVW gegeven. Het doel van de workshop was niet om overeenstemming te bereiken, maar om de verschillende meningen te peilen.

4.1 Samenwerking tussen terreinbeheerders en boeren

Agrarische natuurverenigingen

De opkomst van boerencollectieven als agrarische natuurverenigingen biedt het reservaatbeheer nieuwe mogelijkheden. Boeren kunnen een deel van het reservaatbeheer goed uitvoeren, met name het “grutto-type” weidevogelbeheer, omdat dat goed inpasbaar is in de bedrijfsvoering. Wanneer beheer kosteneffectief kan worden uitgevoerd door boeren kan dit ook een neventak op het bedrijf gaan vormen. Natuurbeschermingsorganisaties beginnen met het maken van een verscheidenheid aan afspraken met agrarische natuurverenigingen, bijv. over het inscharen van vee door de milieucoöperatie De Peel in SBB-reservaten of een overeenkomst/convenant tussen het Zuid-Hollands Landschap en Den Hâneker over reservaatbeheer in de uiterwaarden. Natuurmonumenten en de agrarische natuurvereniging De Parmeij sluiten een overeenkomst over reservaatbeheer bij Bodegraven. Het NHL gaat de gronden in het toekomstige reservaat in de Ronde Hoep bij Ouderkerk verpachten aan de agrarische natuurvereniging Amstel, die het weer onder haar leden verdeelt. Ook wil zij samen met de natuurvereniging Waterland één gezamenlijke aanvraag voor het IJperveld indienen bij het Programma Beheer.

Toch lijkt er een kloof tussen de goede voornemens voor hechtere samenwerking op ‘organisatieniveau’ en de nog vaak moeizame relatie ‘in het veld’. Ook de in West-Nederland in gang gezette experimenten vloten niet bijster. Wat is hiervoor de belangrijkste verklarende factor? Waar zijn aangrijpingspunten voor oplossingen en kansen voor samenwerking?

In de discussie komen de volgende meningen naar voren:

1. Samenwerking van natuurbeschermingsorganisaties en agrarische natuurverenigingen (of individuele boeren) loopt vaak nog stroef. Soms is dit te wijten aan historische conflicten, bijv. onenigheid tijdens het begrenzen van het reservaatgebied, beheerders en boeren die persoonlijk niet met elkaar op kunnen schieten, (oude) vijandbeelden of oude machtsverhoudingen van eigenaar – pachter die een samenwerking op basis van gelijkheid in de weg staan.
2. Samenwerking met natuurbeschermingsorganisaties moet plaatsvinden op basis van gelijkwaardigheid, waarbij de natuurdoelen centraal staan (en niet wie de grond in bezit heeft). Staatsbosbeheer, met name het regio-management, is aan te spreken op het punt van samenwerking. Voor Natuurmonumenten is het aantrekkelijk om met een agrarische natuurvereniging in zee te gaan, omdat het beheer daardoor duurzamer geregeld kan worden. Het Noord-Hollands

Landschap hoopt via agrarische natuurverenigingen gemakkelijker en efficiënt afspraken te kunnen maken over het beheer van gronden.

3. De samenwerking zou zich ook moeten uitstrekken tot afspraken over wie waar grond gaat aankopen (zie § 4.2).
4. Er is bij natuurbeschermingsorganisaties te weinig vertrouwen in de kwaliteit van het beheer dat boeren kunnen leveren.

4.2 Perspectieven voor boerenbeheer

Grondverwerving

Natuurbeschermingsorganisaties besteden een groot deel van het beheer in veenweidereservaten uit aan boeren. Zo is van de ca. 100.000 dieren die SBB inschaart op haar terreinen slechts 4% in eigendom. De overige 96.000 zijn in het bezit van boeren. Ook het (grasland)beheer van reservaten is via (natuur)pacht of verhuur voor een groot deel uitbesteed aan boeren. In het WCL-Waterland wordt ruim 70% van de reservaatgebieden in eigendom van natuurbeschermingsorganisaties door boeren beheerd.

Als er goede afspraken met boeren kunnen worden gemaakt over het beheer, is verdere grondverwerving eigenlijk nog wel nodig voor die typen natuur die boeren goed kunnen beheren?

In de discussie komen hierover de volgende meningen naar voren:

1. Grondverwerving is in de loop van de tijd meer een doel dan een middel geworden, terwijl het uiteindelijk gaat om het realiseren van omschreven natuurdoelen. Wanneer de zittende boeren het beheer willen en kunnen uitvoeren, zou grondverwerving niet meer nodig zijn (particulier beheer). Voor de begrensde gebieden zou opnieuw bekeken moeten worden of verwerving noodzakelijk is afhankelijk van de gestelde natuurdoelen. Volgens SBB zou grondverwerving niet meer nodig zijn voor de minder kritische weidevogels, landschapsovereenkomsten en bufferzones (in het Programma Beheer). Wel moet het financieel aantrekkelijk zijn voor boeren om particulier beheer uit te voeren. Dit is nu vaak niet het geval.
2. Geld dat nu voor het verwerven van reservaatgrond is bestemd, zou als financieringsinstrument (een groenbank) ingezet kunnen worden om het stoppen van bedrijven in en om reservaatgebieden tegen te gaan. Want het blijkt dat in gebieden waar geen boerenbeheerders meer zijn de weidevogels achteruitgaan. Ook kan het (extra) geld voor een duurzaam beheer in (begrensde) reservaatgebieden worden gebruikt, waarbij dit op een meer prikkelende manier ingezet zou moeten worden dan nu in het Programma Beheer.
3. De natuurbescherming vreest voor de duurzaamheid van het beheer wanneer verwerving achterwege blijft. Voor beheergebieden is een zekere mate van onzekerheid in het beheer geaccepteerd, maar voor reservaatgebieden niet. Het voeren van de eindregie, wat gebeurt er uiteindelijk op een perceel, zou gemakkelijker zijn bij percelen in eigendom. Dit is vaak nog een gevoelig punt bij de natuurbeschermingsorganisaties. Met name voor het uniform in een gebied regelen van de waterstand of het aanleggen van toeristische infrastructuur, is het in bezit hebben van percelen noodzakelijk (SBB). Daarnaast zijn er bij natuurbeschermingsorganisaties twijfels over hoe groot de bereidheid bij boeren is om particulier beheer te gaan oppakken. Verwerving kan als een vangnet fungeren voor die situaties dat boeren het beheer niet willen of kunnen uitvoeren, dat de natuurprestaties niet (dreigen te) worden gehaald of dat bedrijven stoppen. Regionaal moet worden bekeken wat het animo onder boeren voor particulier beheer is en welke afspraken gemaakt kunnen worden.

Levensvatbare landbouw

Als de natuurbescherming kiest voor 'uitbesteding' van het beheer, heeft ook zij belang bij een levensvatbare landbouw in en rondom reservaten. Hoe kunnen in dat geval levensvatbare 'reservaatbeheersbedrijven' worden gecreëerd of bevorderd? Wat is daarvoor nodig?

In de discussie komen verschillende argumenten naar voren:

1. Een levensvatbare landbouw in reservaten wordt unaniem gewenst gevonden, maar is geen doel op zich, dat zijn namelijk de natuurdoelen. Melkveebedrijven zijn onmisbaar om het veenweidelandschap, ook buiten de reservaten, in stand te houden.
2. Natuurbescherming besteedt veel werk uit aan boeren, zeker als dat voor hen goedkoper is. Het stichten van een beheerboerderij door een natuurbeheerorganisatie is niet kosteneffectief. Het is wenselijk om het beheer door een agrarisch bedrijf te laten uitvoeren, omdat daarmee melkveebedrijven in het gebied worden gehouden. Maar een goede kosten – baten analyse tussen reservaatbeheer door boeren en natuurorganisaties is moeizaam uit te voeren, omdat grondverwervings- en arbeidskosten moeilijk vergelijkbaar zijn.
3. Het uitbesteden van reservaatbeheer aan boeren via een aanneemsom kan voor een natuurbeschermingsorganisatie gunstig zijn, omdat de bedrijfsrisico's dan bij de boer worden gelegd.
4. Er zijn een aantal probleemgebieden, met name vaargebieden, waar de vergoedingen van het Programma Beheer niet toereikend zijn om de beheerskosten te dekken. De landbouwstructuur is in deze gebieden zwak, waardoor er buiten het Programma Beheer naar aanvullende financiering gezocht moet worden om hier de landbouw, en daarmee reservaatbeheer, mogelijk te houden. Een mix van vergoedingen voor reservaatbeheer gekoppeld aan andere financieringsbronnen voor bijv. recreatie, landschap en rurale ontwikkeling moet hier de landbouw duurzamer maken. Hierin kan een natuurvereniging een rol spelen om de verschillende groene functies bij elkaar te brengen.

4.3 Reservaatbeheer, Programma Beheer en pacht

Programma Beheer en reservaatbeheer

Wat is de geschiktheid van het bestaande instrumentarium voor reservaatbeheer zoals het Programma Beheer en de pachtwetgeving? Wat zijn de knelpunten en welke verbeteringen zijn hier mogelijk?

In de discussie worden de volgende opmerkingen gemaakt:

1. Algemeen gedragen was de kritiek op het Programma Beheer dat het bureaucratisch en onduidelijk is. Het Programma Beheer biedt geen stimulans of noodzaak voor samenwerking tussen agrarische natuurverenigingen en natuurbeschermingsorganisaties. Aan de andere kant zijn boeren(verenigingen) en natuurbeschermingsorganisaties door het Programma Beheer tot elkaar veroordeeld. Ze hebben elkaar in sommige gevallen nodig om natuurdoelen te realiseren (bijv. met weidevogelbeheer) en om optimaal gebruik te kunnen maken van de financieringsmogelijkheden van het Programma Beheer.
2. De verpachtershandtekening is een knelpunt om een overeenkomst te sluiten. Natuurbeschermingsorganisaties zijn momenteel huiverig om deze handtekening te zetten, omdat zij hierdoor zelf financiën mislopen. Het betekent dat natuurbescherming en boeren hier tegenover elkaar komen te staan in plaats van dat samenwerking tot stand komt.
3. Natuurbescherming en boerenorganisaties moeten gezamenlijk het Programma Beheer evalueren, ook met bijv. de Federatie Particulier Grondbezit. Deze evaluatie

zou nu al moeten beginnen. Als blijkt dat de vergoedingen niet toereikend zijn kunnen zij vervolgens inzetten om meer geld voor het beheer te krijgen. Het ontwerpen van een geheel nieuwe regeling lijkt zelfs noodzakelijk(!).

Pacht en ander contractvormen

Momenteel vinden in reservaten allerlei vormen van meerjarige pacht, natuurpacht tot verhuur en verkoop op stam plaats. Met de komst van het Programma Beheer bestaat de mogelijkheid voor grondeigenaren en pachters een overeenkomst binnen het Programma Beheer af te sluiten. Deze situatie biedt de mogelijkheid om een zuivere scheiding te maken tussen pacht en natuurbeheer, dus om in het pachtcontract louter het gebruiksrecht te regelen en alle afspraken over natuurbeheer vast te leggen in een aparte overeenkomst. In het verlengde daarvan roept dit de vraag op of het wel terecht is dat er pacht wordt betaald voor het (agrarisch) gebruik van reservaatgrond die de natuurbescherming vaak gratis in handen heeft gekregen (SBB, provinciale Landschappen).

In de discussie kwamen de volgende meningen naar voren:

1. Natuurbeschermingsorganisaties vinden dat pacht en beheer wel aan gekoppeld moeten zijn, omdat zij vrezen dat het beheer anders niet duurzaam geregeld is.
2. De pacht zou in de netto-beheersvergoeding verdisconteerd moeten worden, want per saldo moet er een toereikend bedrag overblijven voor het beheer. De hoogte van de pacht is eigenlijk niet relevant, want het gaat erom wat een boer per saldo overhoudt aan het reservaatbeheer. De beheersvergoeding moet dus ook toereikend zijn om de 'gewone' pacht te kunnen betalen.
3. Er is behoefte aan nieuwe contractvormen. Ten eerste omdat de pachtwet geliberaliseerd gaat worden en de pacht misschien wel verdwijnt. Ten tweede door de opkomst van agrarische natuurverenigingen, waardoor de samenwerking van natuurbeschermingsorganisaties verschuift van individuele boeren naar agrarische natuurverenigingen.

4.4 Cultuurlandschap

Alhoewel het behoud van het cultuurlandschap niet expliciet een thema is in dit project, kwam dit tijdens de discussiebijeenkomst naar voren als een belangrijk onderwerp.

De aandacht voor het cultuurlandschap neemt toe, zeker ook bij overheden. In de nota Belvédère en in de komende nota's Natuur, Bos en Landschap in de 21 eeuw (NBL21) en de 5de Nota Ruimtelijke Ordening worden aan het cultuurlandschap en de gevolgen van de ruimtelijke ordening hierop, veel aandacht gegeven. In de discussie werd aangegeven dat de relatie tussen reservaatbeheer en cultuurlandschap duidelijker moet worden gelegd. Het is essentieel dat er voor het veenweidecultuurlandschap een behoud- en herstelplan komt. Dit gaat anders verloren omdat er geen bedrijven meer overblijven om het veenweidelandschap met haar natuurwaarden in stand te houden. De enige natuuroptie die dan nog overblijft is (grootschalige) moerasontwikkeling, een optie die de deelnemers aan de workshop niet wenselijk vinden.

Voor bedrijven die een cruciale en onmisbare rol spelen in de instandhouding van een reservaat (of landschap) zou een regeling "Particulier Boerderijbeheer" in het leven geroepen moeten worden om te voorkomen dat deze door projectontwikkelaars gekocht kan worden. Dit zou een vorm van planologische bescherming kunnen opleveren.

4.5 Conclusie

De analyse over de problemen in het reservaatbeheer, zoals deze door het SVW is gemaakt, werd op hoofdlijnen door de deelnemers aan de workshop gedeeld. Men deelde het feit van de achteruitgang van weidevogels in een aantal reservaten en de oorzaken die daaraan ten grondslag liggen. Ook de rol die boeren kunnen spelen in het (weidevogel)beheer in reservaatgebieden werd onderkend, zowel als beheerder van bestaande reservaten als door middel van particulier beheer. Hiervoor is het behoud van melkveebedrijven in en rond reservaten noodzakelijk.

Samenwerking tussen boeren, verenigd in agrarische natuurverenigingen, en natuurbescherming over het beheer van reservaatgebieden moet van de grond komen, omdat men elkaar nodig heeft.

Natuurbescherming en boeren waren het eens over samenwerking op de volgende punten:

- gezamenlijke analyse van de ontwikkelingen in de reservaten en het beheer;
- het ontwikkelen van een visie op het toekomstige reservaatbeheer (organisatievormen, nieuwe contractvormen);
- samenwerking rond reservaatbeheer;
- het opstellen van een gebiedsvisie, waarbij mogelijk ook een reservaatgebruiksplan wordt opgesteld;
- het vormen van een coalitie rond reservaatbeheer, om richting overheden - gezamenlijk op te kunnen trekken;
- een gezamenlijke evaluatie van het Programma Beheer op korte termijn, waarbij de uitkomst zou kunnen zijn een nieuwe regeling te ontwerpen.

Het SVW-standpunt over het uitsplitsen van beheerscontracten en pacht werd genuanceerd. De noodzaak van nieuwe contractvormen is urgent geworden vanwege de opkomst van agrarische natuurverenigingen. Daardoor is het splitsen van een beheers- en pachtcontract minder relevant geworden. Van werkelijk belang is dat de nettovergoeding voor het reservaatbeheer voldoende moet zijn voor boeren om reservaatbeheer tot een financieel gezond onderdeel van hun bedrijfsvoering te kunnen maken.

5 Samenvatting, conclusies en aanbevelingen

Het Samenwerkingsverband Waterland (SVW) heeft een analyse gemaakt van het reservaatbeheer in het veenweidegebied van - grofweg - het Noord-Hollands Midden. Mede op basis daarvan hebben we vervolgens een visie ontwikkeld op een duurzaam toekomstig reservaatbeheer en de rol van boeren daarin. Daarna heeft het SVW deze visie ook extern getoetst. In dit hoofdstuk vatten we de resultaten samen en zetten we onze conclusies en aanbevelingen (in cursief) op een rij. Het project werd gefinancierd door de Provincie Noord-Holland en het WCL Waterland.

Gaat het goed met de reservatennatuur?

Voor een aantal veenweidereservaten in Noord-Holland Midden hebben we onderzocht hoe vogels en planten (met het accent op weidevogelpopulaties) zich hebben ontwikkeld. Daarbij ontstaat een zeer wisselend beeld. In sommige reservaten blijkt de weidevogelstand stabiel of zijn kritische soorten (weer) toegenomen. In andere reservaten blijkt de weidevogelstand echter over de gehele linie sterk achteruit te zijn gegaan. Het huidige beheer blijkt daar niet adequaat te zijn. Ook de botanische kwaliteit van reservaten (ook daar waar botanische doelen voorop staan) laat vaak te wensen over. Veel 'kritische' plantensoorten blijken te zijn teruggelopen. Belangrijke oorzaken van de achteruitgang zijn bijvoorbeeld:

1. Plaatselijke verruiging en verzuring van percelen ('over-extensivering'), het laatste door het geheel achterwege blijven van bemesting.
2. Toenemende eenvormigheid van het beheer. Veel vogels en planten gedijen bij kleinschalige beheersmozaïeken en iedere soort heeft een eigen optimale beheersvorm nodig.
3. Agrarische leegloop in en rond reservaten, waardoor het voor de natuurbescherming steeds lastiger wordt om boeren te interesseren voor het beheer en daarmee de beheerskosten te verlagen.
4. Gebrek aan budget en arbeid bij de terreinbeheerders om relatief dure gebieden zoals het Noord-Hollands veenweidegebied zelf optimaal te beheren.

Hoe is het reservaatbeheer nu georganiseerd?

Van de 2.400 ha verworven reservaatland in het WCL-gebied Waterland wordt nog altijd ongeveer 70% beheerd door boeren. In andere gebieden is dat cijfer waarschijnlijk nog hoger, want de natuurbescherming had in Waterland tot voor kort twee grote eigen beheersbedrijven - nu resteert alleen het bedrijf van Natuurmonumenten in het Wormer- en Jisperveld. Omdat de natuurbescherming zich vaak niet langdurig wilde binden aan één type beheer en één gebruiker, is in de loop der jaren een bont scala aan contractvormen ontstaan. Er zijn pachtcontracten met een looptijd variërend van één tot twaalf jaar, deels met en deels zonder natuurbepalingen in het pachtcontract, soms met natuurpacht en soms zonder pachtreductie als 'beloning' voor het natuurbeheer. Daarnaast zijn er beheersovereenkomsten gesloten op reservaatpercelen die voor 1 dec. 1977 in verpachte staat zijn verworven.

De komst van het Programma Beheer heeft het gebruik van reservaatgrond er niet gemakkelijker op gemaakt. Nog afgezien van de voor 'probleemgebieden' ontoereikende vergoedingen doen zich bijvoorbeeld de volgende extra complicaties voor:

1. beheersovereenkomsten op verworven reservaatland (in Waterland en de Eilandspolder gaat het om bijna 2.000 ha) worden beperkt in inhoud en duur;

2. voor land met een zesjarig (natuur)pachtcontract moet de gebruiker een subsidieaanvraag indienen, maar moet de eigenaar hiervoor tekenen. In de praktijk is de natuurbescherming zeer terughoudend met het zetten van deze 'verpachtershandtekening';
 3. de beheerspakketten voor weidevogels bestaan, ook in de Regeling natuur, uit een mozaïek van verschillende beschermingsvormen. Dit mozaïek is weliswaar effectief (zie verderop), maar is in de huidige situatie lastig realiseerbaar voor zowel terreinbeheerders die veelal een grootschalig "15-junibeheer" voeren als voor pachters met veel maaidatumbepalingen in de pachtcontracten.
- Door deze complicaties dreigt er in de reservaten een nieuwe patstelling te ontstaan in de relatie tussen boeren en natuurbeschermers.

De ecologie van een succesvol reservaatbeheer en de rol van boeren

Wat zijn factoren voor een succesvol weidevogelbeheer? Voor de matig kritische weidevogels (het 'gruttobeheer') lijkt - mede op basis van onderzoek - een gevarieerd beheer, het zogeheten mozaïekbeheer, het meest effectief. Hierbij komen verschillende vormen van graslandgebruik en verschillende stadia van grasgroei (laat gemaaid land, vroeg gemaaid land met nestbescherming, (voor)beweid land, ongemaaide 'vluchtstroken' en slootkanten) naast elkaar voor in een relatief klein gebied. Hierdoor worden optimale voorwaarden geschapen voor de vestiging, voor het broedsucces en voor het fourageren van weidevogels en hun jongen. Het is van belang om te realiseren dat de verschillende weidevogels ieder eigen eisen aan hun biotoop stellen. Bij het beheer moet daarop meer dan nu worden ingespeeld. Vee is nodig voor de afwisseling tussen gemaaid en beweid land, voor de structuur van de graszode en voor bemesting met dierlijke, bij voorkeur ruige mest. Dierlijke mest voorkomt verzuring van percelen en stimuleert de aanwezigheid van regenwormen, die als voedsel voor veel weidevogels dienen.

Dit mozaïekmodel kunnen we creëren op bedrijfsniveau, op het niveau van een geheel reservaat en op regionaal niveau. Al deze niveaus kunnen elkaar aanvullen om optimale omstandigheden te creëren voor weidevogelpopulaties.

Naar de mening van het SVW zou dit mozaïekmodel voor weidevogels centraal moeten staan bij de vormgeving van het beheer en zijn - zowel in als rondom reservaten - agrarische bedrijven onmisbaar voor een doelmatige uitvoering van dit beheer. Reservaten vormen immers, zeker waar het gaat om weidevogels, geen eilanden. En boeren zijn uitstekend in staat om dit type beheer uit te voeren. Zij hebben de machines en het vee en zijn, doorgaans beter dan een loonwerker dat kan, goed in staat om plaatselijk maatwerk te leveren. Daarnaast voert iedere boer het beheer op zijn eigen manier uit, waardoor de (micro)variatie in het beheer wordt vergroot.

Ook bij het beheer van zeer kritische soorten weidevogels (het 'kempaanbeheer') en bij diverse vormen van botanisch beheer kunnen boeren een belangrijke rol spelen. Kempaanbeheer vereist ook maatregelen in de sfeer van het waterbeheer (bijv. plasdras zetten van enkele percelen in het voorjaar, om kempaanen te lokken en om de grasgroei te vertragen) en het creëren van stukken met een wat 'ruigere' graszode. In de praktijk blijken boeren ook hiervoor belangstelling te hebben. Bij botanisch (hooiland-)beheer en bij rietlandbeheer geldt, bijna nog sterker dan bij weidevogels, dat kleinschalige beheersmozaïeken en maatwerk de sleutel zijn tot succes. Juist de verscheidenheid van beheersvormen in het verleden heeft geleid tot verschillende botanisch interessante typen gras- en rietlanden.

Grondverwerving voor weidevogelbeheer nog nodig?

Als er goede afspraken met boeren kunnen worden gemaakt over weidevogelbeheer, vindt het SVW verdere grondverwerving voor weidevogelreservaten niet nodig.

Dat geldt zeker voor 'gruttobeheer', maar zo mogelijk ook voor 'kempaanbeheer'. Zo is het 'kempaanpakket' uit de Regeling natuur voor boeren redelijk werkbaar. Ook de natuurbescherming erkent dat verwerving te zeer een doel op zich is geworden en wil - waar het gaat om weidevogelbeheer - verwerving vooral als 'vangnet' achter de hand houden. Deze aanpak vergt wel een intensieve samenwerking en solide afspraken over de situaties waarin de natuurbescherming wel en niet aankoopt.

Een stap verder gaat het om de aankooptitel te laten vervallen door de nog niet verworven reservaatgebieden bij de eerstvolgende begrenzingenherziening de status van beheersgebied te geven. Daarmee krijgen boeren meer keuzemogelijkheden (namelijk de pakketten van de Regeling agrarisch natuurbeheer), maar vervalt de voor boeren wellicht interessante optie van functiewijziging ofwel 'particulier beheer'. Niettemin verdient deze mogelijkheid serieuze overweging. In ieder geval blijft het noodzakelijk om de weidevogel doelstelling van reservaten ook voor deze nieuwe beheersgebieden te handhaven en afspraken te maken over het realiseren van de doelen.

Samenwerking met het oog op een kwaliteitsimpuls voor reservaten

Als er brede erkenning is van het feit dat het in een aantal reservaten niet goed gaat en dat boeren en natuurbescherming elkaar hard nodig hebben om het beheer doelmatig en kosten-effectief te kunnen organiseren, is er een goede voedingsbodem voor intensievere samenwerking. De natuurbescherming heeft ook uitgesproken dat zij meer met boeren, c.q. agrarische natuurverenigingen wil samenwerken. Plaatselijk komt die samenwerking nu ook op gang. Samenwerking functioneert alleen op basis van gelijkwaardigheid, waarbij de kwaliteit van het beheer centraal staat en waarbij het eigendom van de grond van secundair belang is. Bovendien moet er voor samenwerking vertrouwen zijn en moeten oude vooroordelen overboord worden gezet. Dit vergt nog een cultuuromslag. Ook hierin moet volop worden geïnvesteerd. De samenwerking zou zich kunnen richten op de volgende thema's:

1. gezamenlijke analyse van de ontwikkelingen in de reservaten en van de succes- en faalfactoren in het beheer;
2. het gezamenlijk ontwikkelen van een visie op het toekomstige reservaatbeheer. Er is grote behoefte aan nieuwe organisatie- en contractvormen;
3. het gezamenlijk opstellen van een reservaatgebruiksplan (zie hierna);
4. gezamenlijk opstellen en indienen (onder het Programma Beheer) van een subsidie-aanvraag voor een geheel reservaat;
5. het vormen van een coalitie voor een doelmatiger (organisatie van het) reservaatbeheer, om gezamenlijk te kunnen optrekken naar de overheid. Zo zouden boeren en natuurbescherming nu al kunnen starten met een gezamenlijke evaluatie van de werkbaarheid van het Programma Beheer voor reservaten met het oog op de eerstvolgende herziening in 2003;
6. het opstellen van een integrale gebiedsvisie, breder dan alleen reservaten (zie volgende punt).

Het SVW vindt het gewenst om een werkgroep te starten, bijvoorbeeld geïnitieerd door de provincie, die de mogelijkheden voor samenwerking verder uitwerkt en concrete voorstellen doet voor verdere activiteiten.

Uitbreiding samenwerking naar behoud cultuurlandschap

Reservaten vormen een onderdeel van een veel groter (veenweide)cultuurlandschap. Voor buffering van de reservaten en voor de instandhouding van het landschap in zijn geheel, zijn agrarische bedrijven essentieel. De natuurbescherming is steeds meer doordrongen van het feit dat reservaten geen eilanden zijn en toont een steeds bredere

interesse in landschapsbescherming. Zo heeft Natuurmonumenten onlangs een pleidooi gehouden voor een actiever beleid voor waardevolle cultuurlandschappen.

In de visie van het SVW zou de overheid een breed beleid moeten voeren voor behoud en herstel van het veenweidelandschap. De rijksoverheid zou hierop fors moeten inzetten met het beleid zoals dat wordt geformuleerd in de nota NBL21. De provincie zou een gedetailleerd behoud- en herstelplan voor de Noord-Hollandse veenweiden moeten opzetten. In gebieden waar de landbouw dreigt te verdwijnen, maar essentieel is voor het beheer, zouden aanvullende fondsen moeten worden gevormd om de agrarische bedrijvigheid in stand te houden.

Naar een gezamenlijk gedragen reservaatgebruiksplan

Het SVW stelt voor om naast een integraal beheersplan voor reservaat- en beheergebieden een gezamenlijk opgesteld *reservaatgebruiksplan* te introduceren, waarin het beheer en de organisatie daarvan gedetailleerd zijn uitgewerkt. Hierin wordt vastgelegd welke typen beheer er nodig zijn, wie het beheer gaat uitvoeren, welke contracten daartoe worden gesloten en welke bedragen daarmee zijn gemoeid. Kwaliteit en duurzaamheid staan daarbij voorop. De snelle opkomst en professionalisering van agrarische natuurverenigingen bieden goede kansen voor het maken van nieuwe typen afspraken, waarbij er schaal- en continuïteitsvoordelen zijn ten opzichte van afspraken met individuele agrariërs. Bij het opstellen van het reservaatgebruiksplan wordt waar mogelijk gestreefd naar een optimale inpassing van reservaatbeheer in de bedrijfsvoering van bedrijven in en rond het betrokken reservaat. Dit vergt een *ontwerp* van duurzame reservaatbedrijven. Bouwstenen voor dit ontwerp zijn al wel aanwezig, maar op dit punt is ook meer onderzoek nodig. Naast een inpasbaar beheersmozaïek gaat het daarbij ook om zaken zoals de ontsluiting van het land en de toedeling van (extra) land en melkquota. Ook hierover kunnen in of naast het reservaatgebruiksplan afspraken worden gemaakt.

Het SVW beveelt aan om op korte termijn in één of enkele gebieden een proefproject te starten met het opstellen van een reservaatgebruiksplan. De provincie zou daarbij een faciliterende of bemiddelende rol kunnen spelen.

Duurzame contracten en vergoedingen

Bij een duurzaam reservaatbeheer horen duurzame contracten en toereikende vergoedingen. Het SVW stelt het volgende voor:

1. Betere stroomlijning van het brede scala aan bestaande contractvormen voor reservaatbeheer en omvorming naar een systeem waarbij de minimale contractduur (van pachtcontracten) zes jaar is en waarbij er een strikt onderscheid komt tussen de regeling van het gebruiksrecht (in een pachtcontract) en de regeling van het natuurbeheer (in een beheerscontract). In de discussie is het laatste punt genuanceerd en is de noodzaak benadrukt van geheel nieuwe contract- en organisatievormen voor het reservaatbeheer (zoals de aparte beheersstichting die het Zuid-Hollands Landschap en agrarische natuurvereniging Den Hâneker hebben opgericht voor het beheer van de Lekuiterwaarden).
2. Een eenduidige systematiek voor de vergoeding van het reservaatbeheer, en wel betaling voor levering van 'groene diensten'. Nu is de vergoedingensystematiek erg wisselend (pachtreductie, vergoeding voor gedeerde inkomsten of voor het exploitatiesaldo van reservaatland). De hoogte van de vergoeding moet per saldo, dus bij boerenbeheer na aftrek van de pachtsom (die in de ogen van het SVW moet zijn gebaseerd op de investeringen van de eigenaar in de grond), toereikend zijn om een kwalitatief goed beheer te kunnen uitvoeren.

Het is gewenst om voortvarend werk te maken van nieuwe organisatievormen voor het reservaatbeheer, van nieuwe contractvormen en van een nieuw vergoedingensysteem voor

agrarisch natuurbeheer (inclusief agrarisch reservaatbeheer). In combinatie met geoptimaliseerde vormen van reservaatbeheer kunnen deze uiteindelijk belangrijk bijdragen tot vernieuwing van het Programma Beheer, verbetering van de relatie tussen boeren en natuurbescherming en uiteindelijk tot een beter reservaatbeheer.

Bijlage 1 Deelnemers workshop

Deelnemers aan de workshop op 22 maart 2000

T. de Boer, DLG
B. Edel, Natuurvereniging Waterland
L. Fliervoet, Expertisecentrum LNV, Natuurbeheer
H. de Gier, SVW
N. Jonker, SVW
J. Kingma, NLTO
A. Leenis, Provincie Noord-Holland
F. Prins, Natuurmonumenten
J.W. Rijn van Alkemade, Natuurmonumenten
S. Ruiten, WLTO
D. Tanger, SVW
P. Terwan, SVW
F. Visbeen, SVW
W. van der Weijden, SVW

Gesprek met H. Boeschoten, (SBB) en het managementteam van het Noord-Hollands Landschap.

Bijlage 2 Ontwikkelingen weidevogelstand reservaten

Ontwikkelingen van de weidevogelstand in een aantal Noord-Hollandse reservaten

Wat zijn de doelen en welk beheer voeren de verschillende natuurbeschermingsorganisaties in Noord-Holland in hun reservaten en wat heeft dat opgeleverd aan weidevogels? Dit beschrijven we voor zes reservaten in het veenweidegebied in Noord-Holland Midden.

Keuze gebieden

We hebben op basis van de volgende argumenten de zes reservaatgebieden gekozen:

- Verdeling van de gebieden over de drie natuurbeschermingsorganisaties in Noord-Holland (Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en Noord-Hollands Landschap).
- Gebieden waar het beheer de gewenste resultaten oplevert en waar dit niet het geval is.
- Gebieden waar boeren (een deel van) het beheer uitvoeren.
- Reservaten liggen in het veenweidegebied van Noord-Holland Midden.

Beschrijving gebieden

We geven per reservaat de aantalsontwikkeling van weidevogels in tabellen, waarbij we in de laatste kolom een evaluatie maken van de trend (+: toename; =: gelijk blijvend; -: afname; w: wisselende aantallen; de trends zijn niet statistisch getoetst). Voor de trend in de periode 81-92 hebben we voor de meeste reservaten gebruik kunnen maken van de publicatie van de Provincie Noord-Holland: *Weidevogels binnen en buiten relatienotagebieden* (1994). Per reservaat geven we de bronnen aan voor de weidevogelaantallen. De aantalsontwikkeling voor de periode 86-99 in een aantal reservaten die door het provinciale meetnet weidevogels wordt gevolgd, staan in figuur 2.

Reservaten van Staatsbosbeheer (SBB)

(info: Harry Fabritius; André Smit)

SBB bereidt een veenweidenotitie voor die binnenkort zal verschijnen.

Hierin komt hun visie op doelen en beheer voor de verschillende reservaten, contractvormen en trends en ontwikkelingen in de reservaten.

Het meeste land is verpacht aan boeren, met natuurpachtcontracten (sinds 4 jaar) voor maaien na 15, 21 en 30 juni; voorbeweiding op weidevogelarme percelen; verplichting om ruige mest uit te rijden; fasering van maaien, zodat niet alles tegelijk wordt gemaaid.

Zeevang

Doelstelling weidevogels.

Eigendom/pacht 200 ha reservaat in eigendom bij Warder; alles in natuurpacht bij boeren sinds 4 jaar.

Beheersplan in 1996 afgelopen; in ±2003 een nieuw uitwerkingsplan. Momenteel wordt huidig beheer gecontinueerd.

Beheer contracten voor maaien na 15 en 21 juni; voorbereiding op weidevogelarme percelen; verplichting om ruige mest uit te rijden; fasering van maaien, zodat niet alles tegelijk wordt gemaaid. Plas-drasperceeltje aangelegd.

Inventarisaties Provinciale milieu-inventarisatie (PMI) 1991/'99; sinds 1984 territoriumtellingen, 3x per seizoen, zelfde waarnemers.

Resultaten weidevogels doen het goed; kievit, grutto, tureluur zijn toegenomen; scholekster, veldleeuwerik, slobbeend schommelen; graspieper, zomertaling afgenomen; kemphaan broedt incidenteel laatste jaren (0-3); 10-13 soorten weidevogels in periode '94-'98.

Opmerkingen

Gaat redelijk goed met weidevogels. Genoeg boeren die mee willen doen aan beheer. Goed overleg SBB en boeren.

Basisgegevens

Aantallen territoria in het SBB-reservaat Zeevang, ca 200 ha.

	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	
scholekster	42	32	34	24	21	41	35	41	32	45	41	36	31	30	44	=
kievit	78	62	66	71	72	87	67	63	69	93	114	136	133	132	127	+
grutto	85	78	115	111	99	121	116	128	130	143	146	164	191	192	191	+
tureluur	26	19	25	26	31	29	26	28	23	33	36	42	37	46	48	+
kemphaan	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	1	3	?	+
zomertaling	10	6	3	3	6	4	6	5	5	3	2	2	1	2	1	-
slobbeend	20	16	15	16	15	19	10	13	12	12	8	8	11	17	13	=
veldleeuwerik	36	?	28	26	23	26	34	28	18	28	27	25	25	23	16	=/-
graspieper	12	?	7	5	2	1	3	4	?	2	2	2	2	0	2	-
gele kwikstaart	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	=

Bronnen

De Zeevang. Inventarisatieverslagen 1997 en 1998. SBB.

Westwouderpolder

Doelstelling weidevogels.

Eigendom/pacht 148 ha reservaat in eigendom; alles in natuurpacht bij twee boeren. Totale oppervlak 245 ha, waarvan 45 ha bebouwing, buitendijks rietland en moeras.

Beheersplan in 1994 afgelopen; in ±2001 een nieuw uitwerkingsplan. Momenteel wordt huidig beheer gecontinueerd.

Beheer contracten voor maaien na 15, 22 en 30 juni; voorbereiding; verplichting om ruige mest uit te rijden; fasering van maaien, zodat niet alles tegelijk wordt gemaaid. Mondeling wordt overeengekomen waar (voor)beweiden is toegestaan.

Inventarisaties PMI 94; 72 Willem Rol; 78-80 Dirk Tanger; 83-nu nest/lotgevallengegevens op ca 80 ha (SBB).

Resultaten weidevogels doen het goed; kemphaan broedt nog steeds: 21 in 72, 6-14 in 78-80, sinds 83 schommelend/stabiel, in 95-98 10-14. Trend 81-92 positief voor meeste soorten, incl kemphaan, neutraal voor kievit en negatief voor scholekster. In periode 83-98 (gemeten in 40-60% van de polder) zijn scholekster, veldleeuwerik en graspieper achteruit gegaan; kemphaan en zomertaling (1-4) gelijk gebleven, schommelt grutto en is kievit schommelend/toegenomen.

Opmerkingen

Gaat redelijk goed met weidevogels. Goede samenwerking tussen de hoofdpachter en SBB, waardoor knelpunten in bedrijfsvoering kunnen worden opgelost.

Basisgegevens

Gegevens van SBB over ca 86-145 ha van de in totaal ca 200 ha grasland van de Westwouderpolder. Het betreft gevonden legfels!

	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	
ha	136	146	120	120	120	120	130	120	100	100	91	91	86	?	?	86	
scholekster	26	43	46	37	40	22	47	43	38	36	28	41	33	18	26	26	-
kievit	71	114	111	110	106	117	112	109	93	72	94	147	137	94	115	135	=/+
grutto	85	89	125	126	145	177	177	156	120	91	86	153	117	65	88	105	w/=
tureluur	9	23	24	34	42	48	34	31	35	32	30	63	54	42	36	47	+
kemphaan ¹	78	9	5	8	9	15	17	15	11	8	8	6	10	12	12	14	=
watersnip														1			
zomertaling ¹	5	7	1	2	3	3	5	6	3	3	5	4	4	6	5	5	=
slobeend	17	37	28	29	26	37	34	35	18	14	16	13	8	11	11	20	-
veldleeuwerik		1	2	2	4	6	6	6		5			1	2	2	2	-
graspieper		8	4	4	4	6	4	6		1			2	2	2	3	-

¹ geschatte aantallen voor hele polder

Bronnen

Westwouderpolder. Verslag broedseizoen 1998, P. Adams, SBB.

Gegevens SBB over periode 1983-1998.

Tanger, D. 1982. Broedende weide- en watervogels in de Westwouderpolder in 1978, 1979 en 1980. De Grutter 6: 89-94.

Eilandspolder (oost)

Doelstelling weidevogels.

Eigendom/pacht 650 ha reserveert in eigendom, waarvan ca 100 ha water; eigen beheer ca 150 ha; rest verpacht aan boeren met allerlei pachtvormen.

Beheersplan in 1994? afgelopen; in 2000 een nieuw uitwerkingsplan. SBB wil de doelstelling ombuigen naar moerasvorming in het noordelijk deel.

Beheer vroeger een eigen beheersboerderij. Verder zelfde contracten als elders bij SBB. Sommige visdiefpercelen worden voorbereid met schapen om deze goed kort te hebben voor vestiging.

Inventarisaties PMI 96; Vanaf 82 gegevens SBB.

Resultaten weidevogels doen het slecht vanaf 96/97. Grutto begin 70-er jaren gekelderd van >60/100 ha naar 10/100 ha en daarna weer naar 40/100 ha in 92. Trend voor 82-96 positief voor scholekster, kievit, grutto, tureluur, neutraal voor slobeend (ca 40), gele kwikstaart (4-14); graspieper en zomertaling afgenomen. Geen kemphanen (hebben er niet gezeten) en geen watersnip meer die wel aanwezig was in 70-er jaren.

Grutto, kievit, scholekster en slobeend zijn vanaf ca 96/97 drastisch afgenomen (gegevens plot 120 ha). Tureluur, veldleeuwerik en gele kwikstaart zijn min of meer constant in jaren 90, graspieper is sterk afgenomen tot 0-1. Uit een Sovon-inventarisatie uit 1999 voor de hele Eilandspolder (800 ha, waarvan 665 ha van SBB) blijkt dat de gruttostand sinds 95 is gehalveerd naar een dichtheid van 14,6/100 ha. Kievit: 15,4/100 ha; tureluur: 6,3/100 ha; scholekster: 13,3/100 ha; slobeend 1,3/100 ha.

Opmerkingen

Probleem in de Eilandspolder is dat vanaf 90-94 pachters zijn verdwenen of hobbyboer zijn worden. Gevolg is dat grote delen, vooral het vaarland, geen dierlijke mest meer krijgen en verzuren. Daardoor zijn er geen regenwormen meer (bij Ph<4,5) en kelderen de grutto's sinds '96. Er blijven een paar kernen over waar nog matig intensieve landbouw plaatsvindt en hier zitten de meeste weidevogels.

Door de strenge winters midden 90-er jaren is het gras van veel percelen doodgevroren, waardoor deze in het voorjaar ongeschikt waren voor vestiging van weidevogels. Herstel van percelen vond maar langzaam plaats.

Basisgegevens

Gegevens van plot van ca 120 ha in het noordoostelijk deel van de polder, waarop voor ongeveer 1/4 deel eigen beheer plaatsvindt.

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	
scholekster	58	77	97	83	83	87	84	58	38	35	30	-
kievit	75	97	100	127	180	192	171	90	59	52	55	-
grutto	69	79	114	92	112	135	141	105	68	56	52	-
tureluur	10	10	21	15	15	22	25	11	17	12	16	=
zomertaling	2	1	0	0	0	2	1	1	1	0	2	=
slobeend	20	13	18	25	24	29	13	23	14	9	10	-
veldleeuwrik	22	24	19	16	33	26	25	23	20	27	22	=
graspieper	0	0	0-1	2-3	1-2	1	0	0	0	0	1	=
gele kwikstaart	0	2	5	2	2	2-3	11	1	3	2	3	=

Bronnen

Inventarisatieverslagen SBB.

Voor de gehele Eilandspolder, inclusief Polder Mijzen, (ca 650 ha) zijn de volgende gegevens door SBB verzameld:

	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	
scholekster	202	151	169	268	237	287	302	331	322	347	343	348	360	350	279	+/=
kievit	87	69	91	128	142	114	180	264	305	274	335	386	354	345	258	+
grutto	123	122	103	120	154	174	163	210	238	251	239	256	257	267	245	+
tureluur	10	8	11	20	23	18	23	25	35	41	34	32	38	44	29	+
zomertaling	2	4	1	2	1	2	1	2	1	0	0	0	2	1	1	=
slobeend	-	27	32	35	40	39	36	52	40	43	50	42	43	26	42	=/+
veldleeuwrik	-	80	67	112	44	43	54	71	59	41	42	54	53	46	36	-
graspieper	-	29	20	54	8	6	1	0	0	0	5	4	2	2	1-2	-
gele kwikstaart	-	-	-	7	7	5	8	7	7	9	4	4	6	14	4	=
zwarte stern	17	19	9	12	5	3	13	13	15	11	8	1	0	0	0	-

Provinciale monitoringsplot Menningweer (50 ha), plotnr 84, verpacht.
In bezit van Noord-Hollands Landschap.

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	
scholekster	11	9	8	10	8	8	6	8	4	5	4	4	3	-
kievit	16	22	27	30	26	23	21	6	15	22	21	17	16	=/-
grutto	32	24	19	28	23	18	15	12	14	17	15	19	15	-
tureluur	5	7	6	13	6	10	5	5	7	8	9	11	8	=
kemphaan	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
watersnip	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
slobeend	1	2	2	3	0	2	0	0	0	0	0	2	1	=
veldleeuwrik	6	8	6	5	3	5	5	6	4	4	3	2	2	-

In opdracht van SBB heeft SOVON in 1999 een inventarisatie van de Eilandspolder gemaakt.

Jager, K. 1999. Broedvogels van de Eilandspolder in 1999. Sovon-inventarisatierapport 99/17. Sovon, Beek-Ubbergen.

Varkensland

Doelstelling weidevogels en voor klein deel botanisch.

Eigendom/pacht 700 ha reservaat in eigendom; 80 ha eigen beheer, rest verpacht; deels oude pachtcontracten, deels natuurpacht en éénjarige pacht.

Beheersplan in 96? afgelopen; in 2000 een nieuw uitwerkingsplan.

Beheer eigen beheer vond plaats met vleesvee; helpt beweiden, helpt zo laat mogelijk maaien; gebruik eigen mest en aankoop mest; verpacht land met 'standaard' voorwaarden; Botanisch beheer: maaien van pitrusvelden om deze tot schrale graslanden om te vormen en tot moeras.

Inventarisaties 91 en 99 PMI; 1990 Sovon; 87, 90 en 93 De Oude Vennen.

Resultaten weidevogels doen het slecht; zelfde analyse als voor Eilandspolder. Wel nog ± 4 kempgaan en enkele watersnip. Trend voor 81-92 was neutraal voor meeste soorten en positief voor grutto en tureluur. Uit vergelijking PMI over ruim 600 ha van het Varkensland blijkt dat scholekster met 2/3 is afgenomen, grutto met ca 15%, tureluur gelijk is gebleven en kievit met ca 30% is toegenomen. Het beeld is wel dat in het noordelijke deel van het Varkensland en de Oude Vennen nog maar erg weinig weidevogels zitten, terwijl in het zuidelijke deel nog wel kernen zijn. Het lijkt alsof er een verschuiving heeft plaatsgevonden.

Botanisch zijn sommige stukken goed met veenmosrietland met malaxis; nimfkruid in de sloten.

Opmerkingen

Voor het noordelijke vaarlandgebied is heel slecht voor weidevogels. Er zijn sommige kernen met weidevogels overgebleven waar nog matig intensief wordt geboerd. Toekomst van eigen bedrijf is onzeker vanwege de hoge kosten. Verschuiving in doelen van weidevogels naar botanische waarden en moerasvorming is in beraad.

Basisgegevens

Aantallen weidevogels in De Oude Vennen en heel Varkensland. De Oude Vennen is reservaatgebied.

	Oude Vennen (60 ha)			Varkensland (600 ha)
	1987	1990	1993	1990
scholekster	14	17	14	99
kievit	45	39	30	161
grutto	43	47	40	216
tureluur	15	14	11	54
kempgaan				9
watersnip	0	1	1	7
zomertaling	2	1	2	6
slobeend	5	6	7	31
zwarte stern				1
veldleeuwerik	6	3	3	79
graspieper	2	3	4	52
gele kwikstaart	3	1	0	17

Bronnen

Van Manen, W., 1990. Broedvogels van het Oostzanerveld en Varkensland in 1990. SOVON-rapport 90/18.

Bureau van Boel, 1993. Weidevogels van de relatienotagebieden Waterland en Zeevang. Er is een provinciale inventarisatie in 1999 gehouden, waarvan de gegevens nog niet beschikbaar waren.

Reservaten van Natuurmonumenten (NM)

(info: Jan van der Geld; Bart van Toren, Rombout de Wijs)

Wormer- en Jisperveld, inclusief Schaalsmeer

Doelstelling beheer voor het grootste deel gericht op weidevogels (inclusief kritische soorten als kemphaan, watersnip, zomertaling), voor een klein deel botanisch (ruig, bloemrijk rietland en berkenbroekbos). Voor het overgrote deel wordt het open karakter van het gebied gehandhaafd.

Eigendom/pacht 630 ha reservaat in eigendom; 230 ha eigen beheer; 400 ha verpacht waarvan ca. 300 ha meerjarige pacht en ca. 100 ha eenjarige pacht. (situatie 1993: 330 ha verpacht; 250 ha grasland in eigen beheer; 25 ha overig eigen beheer; 10 ha overige gronden).

Beheersplan uit 94. Zal naar aanleiding van Programma Beheer aangepast moeten worden. Noordelijke veld: weidevogeldoelstelling met deels eigenbeheer en grotendeels boerenbeheer; aan oostkant van het centrale deel is door recreatiebeplantingen weidevogeldoelstelling niet goed haalbaar en daar ligt nadruk op botanisch beheer; zuidelijke veld: weidevogeldoelstelling geheel door boerenbeheer. Over beheersovereenkomsten die boeren afsluiten heeft NM geen invloed (meer).

Beheer NM heeft een eigen boerderij met vleesvee (Limousin, ca 1 GVE/ha), potstal en machines. Op ca 70% van het gebied in eigen beheer voeren ze 'kemphaanbeheer'. Dit wil zeggen dat percelen in de winter en het voorjaar plas-dras staan om de grasgroei te vertragen. In april moet het perceel dan langzaam droogvallen. Ook worden percelen tot eind april - begin mei extensief begraaasd (<1 rund/ha) om het gras kort te houden voor vestiging van kemphaan. Maaien vindt na 1 juli plaats. Ook worden percelen permanent beweid (<1 rund/ha) van begin/half april. De waterstand is hoog. Kemphaanbeheer is ongunstig voor grutto's.

Op de andere percelen die door boeren worden gebruikt gelden de volgende maatregelen: handhaving hoog water; onderhoud begreppeling; hooiland:weiland=60:40; niet maaien voor 15 juni, vogelrijkste percelen niet voor 1 juli; geen werkzaamheden tussen 1 april en 1 juli; ruige mest en geen kunstmest (ook op boerenbeheerpercelen?)

Inventarisaties PMI 84, 92; NM heeft zelf inventarisaties voor deelgebieden.

Drie monitoringsplots Provincie sinds 87.

Resultaten kritische weidevogels doen het goed bij hun eigen beheer, met 20-30 kemphaan, 8-12 zomertaling, 15 watersnip en 15 gele kwikstaart ('94). Kemphaan is weer teruggekomen (afwezig in 86-92, daarvoor wel aanwezig); Voor 81-92 was de trend positief of neutraal voor de meeste weidevogels, behalve voor kemphaan die toen was verdwenen en negatief voor slobbeend in noordelijke veld. In periode 72-80 is grutto sterk achteruitgegaan, scholekster in zuidelijk veld, veldleeuwerik in noordelijk veld. Rest schommelend of constant. Zwarte stern ca 4-5 (op vlotjes) en watersnip zijn sterk achteruit gegaan.

Basisgegevens

De provincie heeft drie monitoringsplots in het reservaat die vanaf 1987 jaarlijks worden geteld.

Hieronder staan de gegevens van de drie plots samen.

	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	
scholekster	48	53	66	60	57	58	46	52	59	53	39	38	-
kievit	66	87	85	64	75	86	99	84	113	90	108	75	+/=
grutto	50	70	74	75	97	81	86	81	105	94	74	69	+/-
tureluur	10	18	20	12	11	15	18	17	23	19	23	26	+
kemphaan	-	2	3	-	-	2	2	3	2	-	-	-	
watersnip	-	1	1	2	-	-	-	1	3	-	1	-	
slobeend	5	9	11	8	6	10	9	9	7	10	13	20	+
zomertaling	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	1	3	(+)
zwarte stern	-	-	-	-	-	-	6	4	-	-	-	-	
veldleeuwerik	25	27	29	26	23	27	28	20	31	16	20	24	=
graspieper	2	2	1	-	-	-	2	1	1	1	5	3	+/+
gele kwikstaart	-	2	2	1	-	-	-	2	1	3	-	-	w/=

De gegevens van de monitoringsplots apart:

Wormer- en Jisperveld Gelders Rif (39 ha) plotnr. 93, verpacht

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	
scholekster	10	11	14	11	11	13	12	12	18	14	13	11	11	=
kievit	26	25	29	19	21	20	33	30	34	31	35	26	29	=
grutto	19	20	18	13	19	14	27	27	35	33	19	20	17	=
tureluur	3	3	1	1	2	2	3	4	4	6	6	5	3	+
kemphaan	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	
watersnip	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	1	0	0	
slobeend	2	2	2	1	3	2	3	2	2	2	4	4	7	+
veldleeuwerik	4	5	4	3	3	3	5	2	6	2	1	2	1	-

Wormer- en Jisperveld Rijpervaart (48 ha) plotnr. 94, verpacht

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	
scholekster	18	19	26	23	21	25	16	15	19	17	9	10	13	-
kievit	23	45	44	44	47	41	60	40	56	35	43	27	33	+/=
grutto	36	53	45	55	55	53	54	48	59	54	51	42	51	=
tureluur	4	9	11	7	8	8	9	7	8	5	7	10	9	+
kemphaan	0	1	2	0	0	1	1	0	1	0	0	0	0	=
watersnip	1	0	0	1	2	0	0	0	1	1	0	0	0	
slobeend	3	7	6	4	1	4	5	5	2	3	6	10	4	=
veldleeuwerik	12	16	20	17	16	21	19	15	19	12	14	15	14	=

Wormer- en Jisperveld Sluissloot (35 ha) plotnr. 92, eigen beheer

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	
scholekster	21	23	26	26	25	23	21	25	22	22	17	17	11	-
kievit	27	31	29	28	30	25	39	30	36	32	53	36	32	=
grutto	29	14	16	15	23	19	20	17	23	23	17	29	27	+/+
tureluur	3	6	8	4	4	5	6	6	11	8	10	11	6	+/=
kemphaan	0	1	1	0	0	1	1	2	1	0	0	0	1	=
watersnip	0	1	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	
slobeend	0	0	3	3	2	4	1	2	3	5	3	6	4	+
veldleeuwerik	9	6	5	6	4	3	4	3	6	2	5	7	5	w

Bronnen

Leguijt, R. 199?. De broedvogels van het Wormer- en Jisperveld 1990-1994.

Geld, J. van der & R. Leguijt. 1997. De kemphaan terug in de Nederlandse graslanden. De Levende Natuur 4: 134-138.

Wormer- en Jisperveld. Beheerplan 1994 (bijlagen). Natuurmonumenten.

Reservaten van Noord-Hollands Landschap

(info: Ron van 't Veer)

Ilperveld

Doelstelling weidevogels (80%)/botanisch (20%).

Eigendom/pacht ca 600 ha reservaat in eigendom, waarvan ca 100 ha rietland en moeras;

200 ha eigen beheer, rest verpacht, waarvan 100 ha aan één boer (de heer Schaap) voor 15 jaar met inscharing van rundvee en de rest via meerjarige pacht, natuurpacht, éénjarige pacht.

Beheersplan momenteel wordt nieuw beheersplan geschreven. Beheervisie is klaar.

Beheer eigen beheer: Sinds midden jaren 80 het openhouden of openmaken van percelen; bosoplag en verruiging tegengaan; hierdoor is het areaal dat voor weidevogels geschikt is toegenomen met ca 40%; maaien na 15 juni met soms nabeweidings met 2 runderen of 6 schapen/ha; jaarrond beweiding met Soay-schapen. Bemesten en bekalken van percelen om verzuring tegen te gaan. Percelen met eigen beheer (voornamelijk vaarland) hebben een bemestingsachterstand, waardoor de bodem verzuurt. In Project Watersnip worden petgaten opengemaakt, gebaggerd en water vastgehouden, deels door aangelegde dammen.

Inventarisaties 91 PMI; telvak van 85 ha dat redelijk representatief is voor extensief eigen beheerd grasland, riet/ruigtepercelen en bosje is sinds 73 geteld (Dekker & van der Lee, 1996);

Resultaten bolwerk voor watersnip in Noord-Holland met 30-35 paar (80 paar geschat begin jaren 90 voor hele veld). Deze zitten vooral in telgebied en ook op land van Schaap. Kemphaan en zwarte stern zijn verdwenen. Trend voor 81-92 was positief voor meeste soorten, negatief voor de kemphaan en neutraal voor de tureluur.

Eigen beheer (85 ha plot, ontwikkeling sinds 73): scholekster 31/100 ha (toegenomen); kievit 46/100 ha (stabiel); tureluur 8/100 ha (stabiel); grutto 55/100 ha (afgenomen na eerst toename); kemphaan verdwenen, afgenomen van ca 20 hennen; slobbeend eerst toegenomen en sinds begin 90 weer afgenomen tot 12 paar in 95; zomertaling altijd weinig met 0-3 paar. Hoge dichtheden van veldleeuwrik en graspieper van 41 en 59/100 ha; beide zijn toegenomen; gele kwikstaart komt incidenteel voor met 1 paar.

In de monitoringsplots doen de weidevogels het aanzienlijk minder goed dan in het zuidelijke deel. Scholekster, grutto, kemphaan en watersnip nemen af, kievit en veldleeuwrik nemen af of blijven stabiel, slobbeend blijft stabiel en tureluur neemt toe.

Algemeen

Met de meeste weidevogels gaat het niet goed sinds midden jaren 90, alleen watersnip doet het goed in het centrale deel. Er zijn verschillen binnen het gebied, waarbij het in het zuidelijke deel beter gaat vergeleken met de rest.

Basisgegevens

	73/75	78/80	81/83	85/87	88/90	91/93	94/95	97	98	
scholekster	12	10	14	10	21	25	29	13	23	+
kievit	37	48	36	42	53	39	44	60	72	+
grutto	44	49	41	50	72	64	52	64	58	=/+
tureluur	9	8	5	7	7	7	8	8	10	=/+
kemphaan	3	ca 20	ca 20	9	4	1	2/0	0	0	-
watersnip	13	15	11	20	27	36	33	43	39	+
slobeend	13	17	13	25	37	32	27/12	24	44	+
zomertaling	2	1	1	1	1	2	3/0	4	2	=
	80/82	83+85	86/87	88/89	90/91	92/93	94/95	97	98	
veldleeuwerik	11	14	18	27	36	36	39	32	40	+
graspieper	10	12	21	46	69	56	56	25	34	+
gele kwikstaart	0	0/1	0/1	1	0/1	0/1	0	0	0	=

Bronnen

N. Dekker & M. van der Lee 1996. Twintig jaar broedvogels in het IJperveld. De Graspieper 6 (2): 47-56.

Veer, R. van 't 1998. Planoriëntatie IJperveld (concept). Noord-Hollands Landschap.

De provincie heeft twee andere monitoringsplots in het reservaat die vanaf 1987 jaarlijks worden geteld.

IJperveld-midden (37 ha) plotnr. 73 Gouwsloot, verpacht, aangepast beheer

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	
scholekster	11	9	10	10	15	15	6	6	11	10	9	8	9	-
kievit	21	25	22	24	34	22	17	20	18	34	20	24	30	=
grutto	40	48	47	44	37	34	25	41	32	53	26	33	31	-
tureluur	5	6	7	5	6	5	4	6	4	7	7	7	10	+
kemphaan	2	1	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-
watersnip	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-
slobeend	2	5	4	2	3	2	2	1	1	2	2	5	3	=
veldleeuwerik	8	10	12	7	9	6	4	6	3	4	4	6	7	-

IJperveld-zuid (25 ha) plotnr. 72 Nieuwe Gouw, eigen beheer

	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	
scholekster	15	9	9	9	10	10	5	6	7	6	7	4	4	-
kievit	10	10	8	7	7	8	8	8	7	5	8	10	2	-
grutto	9	9	10	5	5	3	4	5	5	3	9	5	2	-
tureluur	2	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	1	=
kemphaan	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-
watersnip	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	2	3	0	=
slobeend	7	4	4	3	3	3	1	3	2	3	3	4	7	-/=
veldleeuwerik	6	7	6	6	8	5	6	5	4	4	4	5	8	=

In deze delen van het gebied doen de weidevogels het aanzienlijk minder goed dan in het zuidelijke deel. scholekster, grutto, kemphaan en watersnip nemen af, kievit en veldleeuwerik nemen af of blijven stabiel, slobeend blijft stabiel en tureluur neemt toe.

Vergelijking ontwikkelingen weidevogels gangbaar en reservaat/beheersland

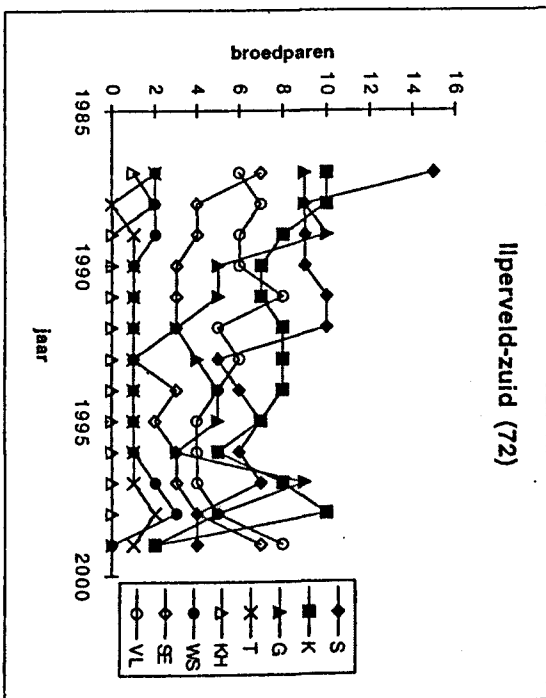
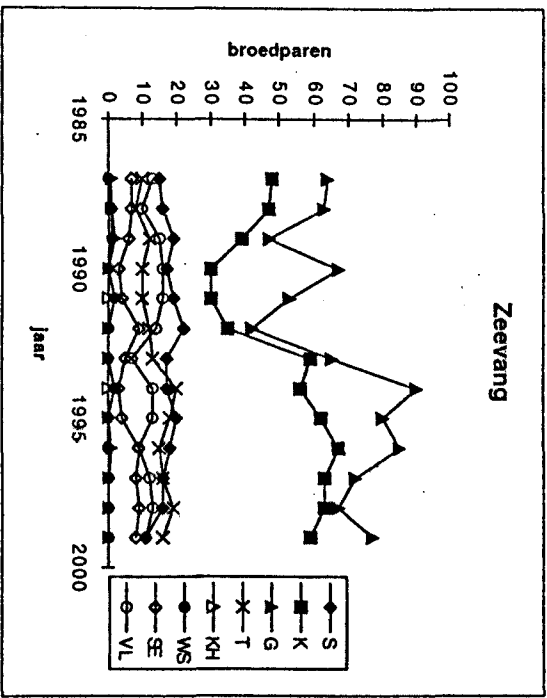
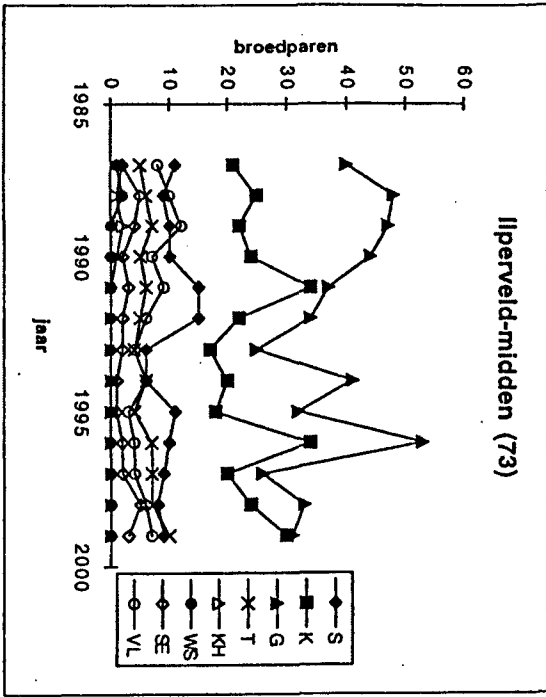
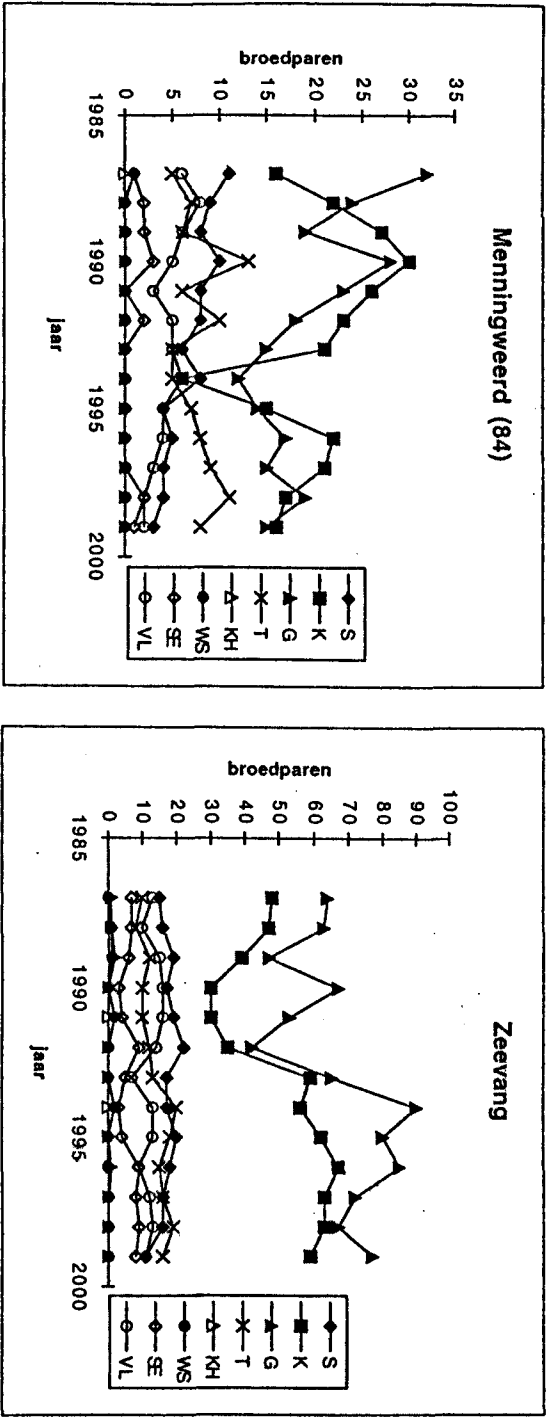
De Provincie heeft met haar weidevogelmeetnet (monitoringsplots) in het veenweidegebied van Noord-Holland Midden de trends en dichtheden berekend over de periode 1987-1999. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen gangbaar gebruikt land en reservaat/beheersgebied (info C. Scharringa, Provincie Noord-Holland; De toestand van de weidevogels in de jaren '90. Provincie Noord-Holland, maart 2000; figuur 3). Hieruit blijkt dat:

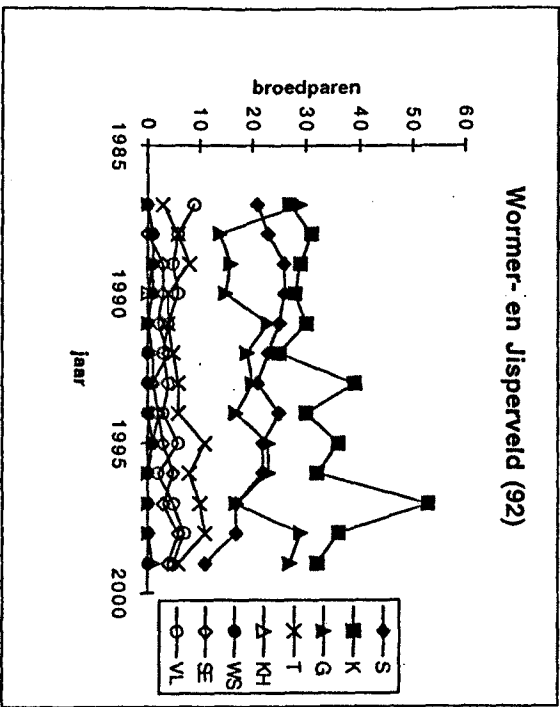
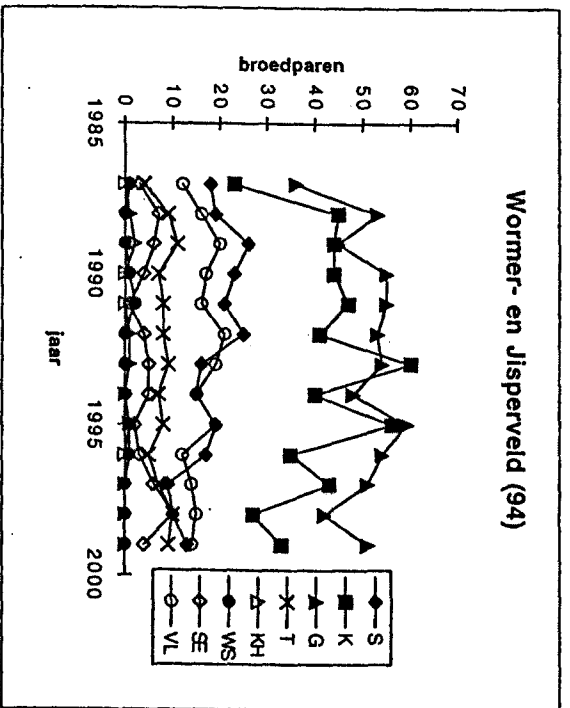
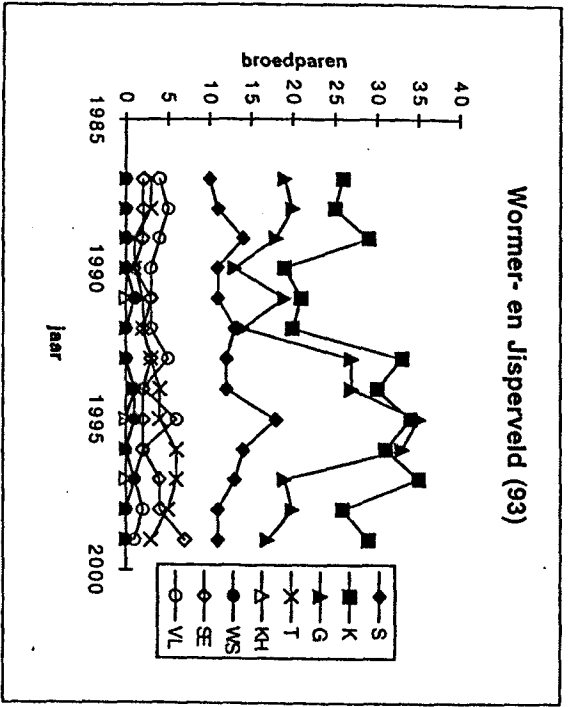
- de dichtheden van scholekster, kievit, grutto, tureluur, slobbeend en veldleeuwerik hoger is in de reservaat- en beheersgebieden dan in het gangbare agrarische gebied (circa een factor 1,5 tot 2);
- de trends tussen gangbaar en reservaat/beheersland niet of nauwelijks verschillen;
- scholekster en veldleeuwerik afnemen, kievit en grutto stabiel zijn, slobbeend schommelt en nu weer op oude niveau zit en tureluur toeneemt;
- de kempfaan en watersnip in de 13 reservaat/beheersplots afnemen (figuur 4).

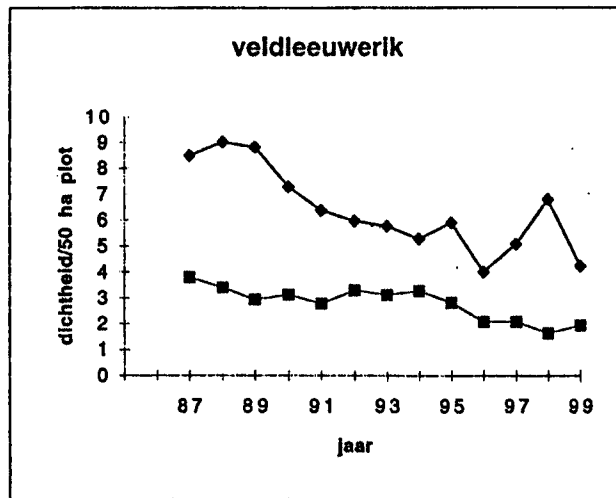
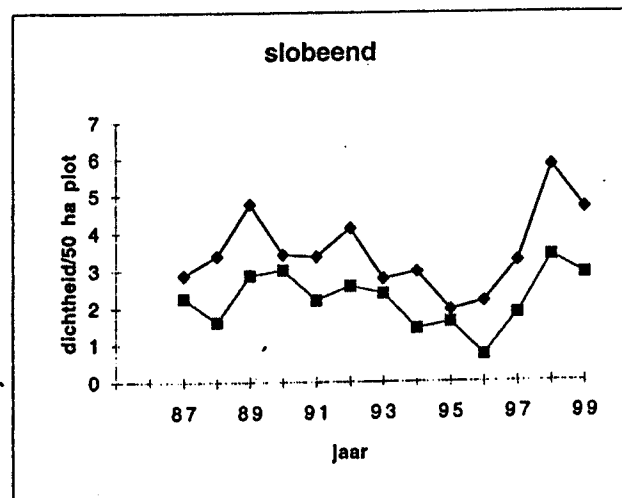
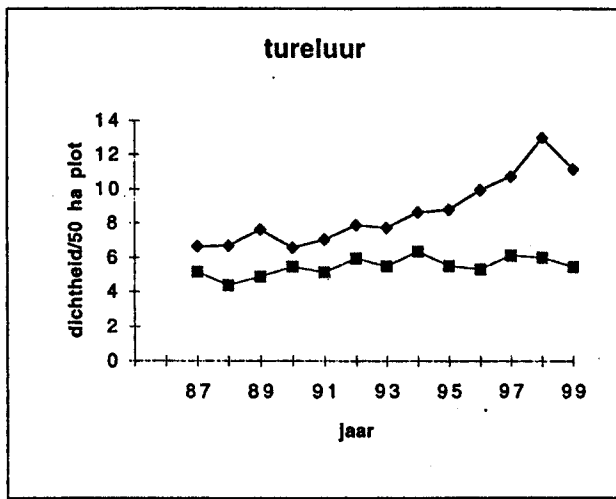
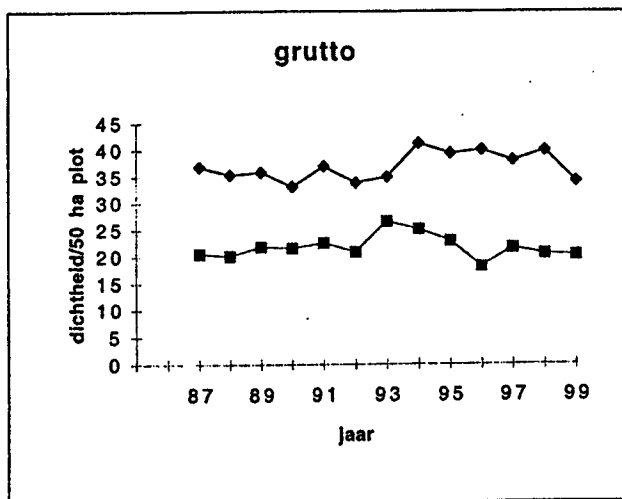
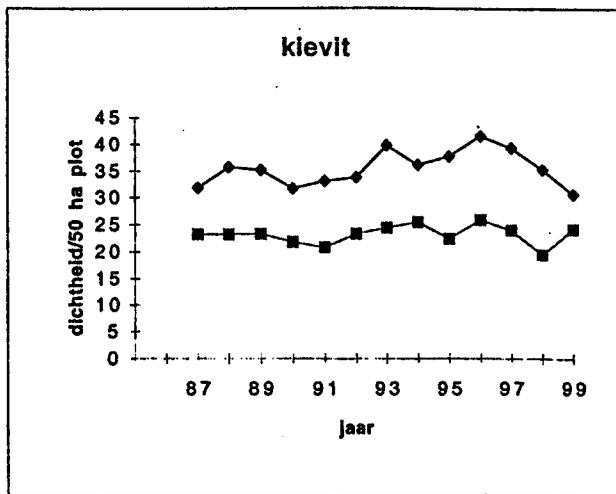
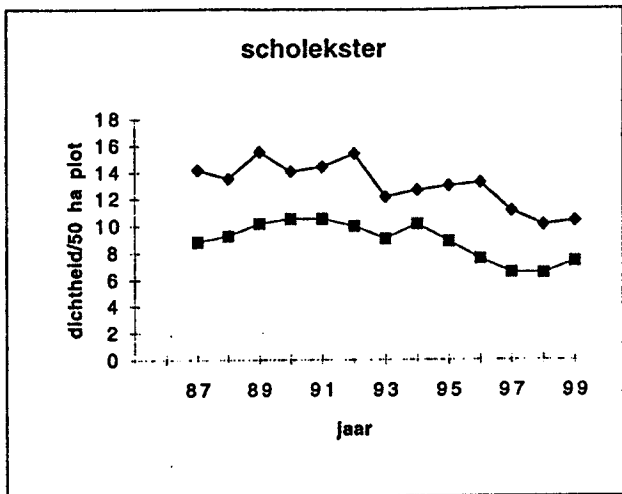
Conclusies

- In Zeevang, Westwouderpolder, Wormer- en Jisperveld gaat het afgelopen 10 jaar redelijk met weidevogels; in Eilandspolder en Varkensland slecht. Ilperveld geeft een wisselend beeld, afhankelijk van het deelgebied.
- Sinds begin 70-er jaren zijn in veel reservaten de aantallen eerst afgenomen en hebben zich vervolgens enigszins hersteld of zijn gestabiliseerd in de jaren 80. O.a. zwarte stern is verdwenen.
- Kritische weidevogels (kempfaan, watersnip) hebben een ander beheer nodig dan de minder kritische (grutto e.a.).
- De trends binnen en buiten reservaat/beheersgebieden is gelijk.

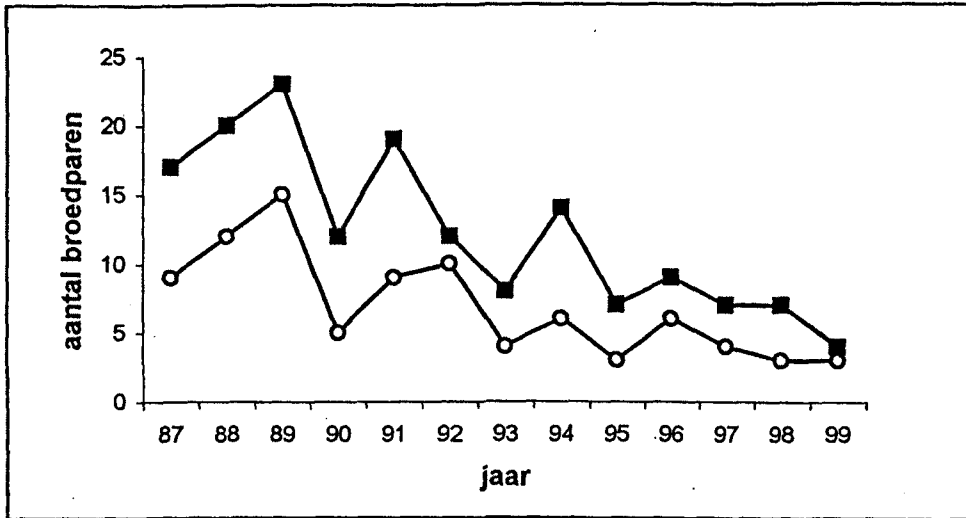
Figuur 2. Ontwikkeling van weidevogels in de provinciale monitoringsplots 1987-1999. S=scholekster, K=kievit, G=grutto, T=turduur, KH=kamphaan, WS=watersnip, SE=sloeband, VL=veldeuwerik

Figuur 3. Gemiddeld aantal broedparen per proefvlak (ca. 50 ha) van zes soorten weidevogels in het weidevogelmeetnet in het veenweidegebied in NH-Midden binnen (ruit) en buiten (vierkant) de natuurkern in 1987-1999. Gegevens Provincie Noord-Holland.

Figuur 4
 Aantal broedparen in reservaatgebieden van watersnip (vierkant) en kemphaan (rondje) in 13 monitoringsplots van ca 50 ha in Noord-Holland midden.

Over het Samenwerkingsverband

Het Samenwerkingsverband Waterland bestaat sinds 1982 en wordt gevormd door de Werkgroep Jonge Boeren Waterland, het Centrum voor Landbouw en Milieu en enkele individuele natuurbeschermers. Het Samenwerkingsverband wil agrarisch natuur- en milieubeheer bevorderen door overleg, onderzoek, voorlichting en uitvoering van praktische maatregelen. Vanaf de oprichting tot en met 1995 coördineerde het Samenwerkingsverband de vrijwillige weidevogelbescherming in Waterland. In 1996 is deze taak overgenomen door de Vereniging Agrarisch Natuurbeheer Waterland. In de loop der jaren heeft een verbreding van de activiteiten plaatsgevonden. Sinds 1986 deed het Samenwerkingsverband ook onderzoek naar de inpasbaarheid van botanisch slootkantbeheer. Eind jaren tachtig publiceerde het Samenwerkingsverband twee rapporten over mest in Waterland. Sinds 1991 worden jaarlijks boerenzwaluwen geteld. De afgelopen jaren heeft het Samenwerkingsverband diverse projecten uitgevoerd in het kader van het Waardevol Cultuurlandschap Waterland. Thema's waren onder meer: beloningssystemen voor agrarisch natuurbeheer, waterzuivering door helofytenfilters, natuurlijke oeververdediging, opvang van grauwe ganzen en het ontwikkelen van een toekomstvisie voor Waterland.

Publicaties van het Samenwerkingsverband

De volgende uitgaven zijn nog verkrijgbaar:

- Mest in Waterland - Naar een optimaal gebruik van mest in een veenweidegebied. 1990. f 20,-
- Grasbanen - Ervaringen uit de praktijk met aanleg van kunststofmatten in het land. 1992. f 15,-
- Boerenzwaluwen in Waterland - Tips om het broeden op melkveebedrijven te stimuleren. 1997. f 7,50 (brochure)
- Weidevogels, grondgebruik en waterpeil in Waterland 1982-1991. 1993. f 22,50
- Video "Natuurlijk boeren in Waterland". 1995. f 45,-
- Een vereniging voor agrarisch natuurbeheer in Waterland - Voorstudie. 1995. f 22,50
- Beloning van agrarische natuur in Waterland. 1996. f 20,-
- Grazende vogels in Waterland - Opvang van ganzen, zwanen, meerkoeten en smienten. 1996. f 25,-
- De plantenkant van Waterland - Experimenten met botanisch slootkantbeheer. 1997. f 24,50
- Natuurlijke oeververdediging in Waterland - Vier jaar ervaring met wilgenschoeiingen op vijf agrarische bedrijven. 1997. f 20,-
- Grauwe ganzen in Waterland. De problematiek van een groeiende broedpopulatie. 1999. f 25,-
- Waterzuivering met helofytenfilters. Een praktijkproef op twee melkveebedrijven in Waterland. 1999. f 25,-
- Elektronische detectie van weidevogellegfels - Praktijkervaringen in Waterland 1994-1999. f 10,-
- Water in Waterland. Feiten en meningen over waterpeilen en waterberging en voorstellen voor toekomstig beleid. 2000. f 25,-

Bovenstaande publicaties en dit rapport (f 25,-) kunnen telefonisch of schriftelijk worden besteld op het onderstaande adres. Vermelde bedragen zijn inclusief verzendkosten.

Samenwerkingsverband Waterland

Koemarkt 53-l

1441 DB Purmerend

tel. 0299-437463

fax 0299-430298

- © Overname van delen van de tekst van deze publicatie is toegestaan, mits voorzien van een duidelijke bronvermelding.